

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Mihael Leskovar

PRIMOŽ TRUBAR KOT POLITIČNI MISLEC

Diplomsko delo

Ljubljana, 2004

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Mihael Leskovar

Mentor: doc. dr. Andrej Lukšič

PRIMOŽ TRUBAR KOT POLITIČNI MISLEC

Diplomsko delo

Ljubljana, 2004

IZJAVA O AVTORSTVU DIPLOMSKE NALOGE

Spodaj podpisani **Mihael Leskovar**, z vpisno številko **21015790**, rojen **25. avgusta 1980** v **Celju**, sem avtor diplomske naloge z naslovom: **Primož Trubar kot politični mislec**.

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predloženo delo izključno last mojega lastnega raziskovalnega dela;
- sem poskrbel, da so dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric, ki jih uporabljam v predloženem delu, nevedena oz. citirana v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem poskrbel, da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric navedena v seznamu virov, ki je sestavni element predloženega dela in je zapisan s fakultetnimi navodili;
- sem pridobil vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti prenesena v predloženo delo in sem to tudi jasno zapisal v predloženem delu;
- se zavedam, da je plagiatorstvo - predstavljanje tujih del, bodisi v obliki citata bodisi v obliki skoraj dobesednega parafraziranja bodisi v grafični obliki, s katerimi so tuje misli oz. ideje predstavljene kot moje lastne - kaznivo po zakonu (Zakon o avtorstvu in sorodnih pravicah, Uradni list RS št. 21/95), prekršek pa podleže tudi ukrepom Fakultete za družbene vede v skladu z njenimi pravili;
- se zavedam posledic, ki jih dokazano plagiatorstvo lahko predstavlja za predloženo delo in za moj status na Fakulteti za družbene vede.

V Ljubljani, dne _____

Podpis avtorja: _____

KAZALO

1. UVOD	5
2. TEMELJNI VZROKI REFORMACIJE.....	7
2.1. NOV GOSPODARSKI RED	7
2.2. MONOPOL SREDNJEVEŠKE CERKVE	8
2.3. HUMANIZEM	10
2.4. RENESANSA	11
2.5. ZAČETKI REFORMACIJE	12
2.6. IDEJNE PRVINE REFORMACIJE.....	13
3. UTEMELJITELJI REFORMACIJE	15
3.1. ERAZEM ROTTERDAMSKI.....	15
3.2. MARTIN LUTER.....	17
3.3. URLICH ZWINGLI	18
3.4. JEAN KALVIN	19
4. REFORMACIJA NA SLOVENSKEM	20
5. VPLIV EVROPSKIH MISELNIH TOKOV NA TRUBARJA	22
6. POLITIČNA MISEL PRIMOŽA TRUBARJA.....	27
6.1. KDO JE BIL PRIMOŽ TRUBAR?	27
6.2. TRUBARJEVO POJMOVANJE DRUŽBE.....	31
6.3. PRVA SLOVENSKA KNJIGA	37
6.4.1. <i>Vsebina prve slovenske knjige.....</i>	<i>41</i>
6.4. SLOVENSKA CERKOVNA ORDNINGA	43
6.4.1. <i>Ideja Cerkovne ordninge.....</i>	<i>46</i>
6.4.2. <i>Cerkovna ordninga o šolstvu</i>	<i>48</i>
6.5. USTANOVITELJ OSNOVNE ŠOLE	53
6.6. TRUBARJEVA JUŽNO-SLOVANSKA MISEL.....	56
6.7. TRUBARJEVA DIPLOMACIJA.....	59
7. DOSEŽKI PRIMOŽA TRUBARJA PRI KONSTITUINIRANJU SLOVENSKEGA NARODA.....	63
8. LITERATURA.....	65

1. UVOD

Leta 2008 bo minilo pol tisočletja odkar se je rodil Primož Trubar, pridigar iz Rašice, ki ga večina Slovencev pozna le kot reformacijskega književnika ali kot avtorja prve slovenske knjige. In če se vprašamo zakaj vemo o njem tako malo, se moram strinjati z oceno Javorška, ki je v svoji knjigi o Trubarju zapisal, da je bila proti njemu organizirana ena največjih zarot v zgodovini slovenskega naroda, ki je trajala skoraj štiristo let. Protireformacija je sistematično uničila vsa dela, ki so nastala v času reformacije in tako dosledno izbrisala bogato Trubarjevo zapuščino slovenskemu narodu. Da pa je imelo njegovo delo neprecenljivo vrednost, kaže tudi podatek o tem, da je bil en izvod njegovega slovenskega cerkvenega reda, kljub temeljitemu sežigu vseh protestantskih del, hranjen in v drugi polovici prejšnjega stoletja najden v Vatikanski knjižnici.

Trubar je s svojim knjižnim opusom ustvaril temeljne pogoje za ves naš literarni in kulturni razvoj in ga zato v slovenski slovstveni ter kulturni zgodovini tudi omenjajo poleg velikih imen kot so France Prešeren, Fran Levstik in Ivan Cankar, vendar pa je v vsem tem času ostal nekako pozabljen ali celo namerno zamolčan njegov socialni in politični prispevek. Kot navaja Rajhman je bila narodna pripadnost tista silnica v njegovem življenju, ki ga je gnala k delovanju za Slovence. (Rajhman, 1977: 130) Trubarjeva želja je bila vzbuditi nacionalno zavest pri Slovencih. Tudi, ko je bil pregan in oropan svoje domovine, ni niti za trenutek pozabil svoje ideje, le pridigo, s katero jo je širil, je zamenjal s pisano besedo. In kot ocenjuje Rupel je bilo Trubarju pisateljevanje samo sredstvo za doseg nekega cilja in nikoli le končni namen. (Rupel, 1962: 233)

Trubar je bil prvi Slovenec, ki je s pomočjo jezika povezal Slovence v politično entiteto in s tem pripomogel k narodni ohranitvi. Na tej točki postaja Trubar zopet aktualen, saj se postavlja vprašanje ali bo Sloveniji po vstopu v Evropsko unijo uspelo ohraniti politično entiteto in kateri bodo tisti mehanizmi, ki jo bodo ohranjali. Trubarju je to uspelo, čeprav le za kratek čas, preko dveh institucij. Prva je bila slovenske protestantske cerkve, druga pa elementarna oz. osnovna šola.

Analiza Trubarjeve politične misli bo temeljila predvsem na proučevanju literature. Za dosego zelenega cilja bom uporabil metodo analize primarnih in sekundarnih virov, proučil bom knjige, ki se nanašajo na predmet proučevanja, ter skušal narediti povzetek prebranega. Struktura bo prilagojena namenu in cilju diplomske naloge. V prvem delu bom najprej poiskal vzroke, ki so pripeljali Evropo do reformacije in od kod je le-ta črpala ideje. Nato bom na kratko predstavil posameznike, ki so zaznamovali in pripomogli k temu, da je reformacija postala eno največjih družbenih gibanj tistega časa. Potem bom iz evropskih tal prešel na slovenska in pogledal kdaj in kako se je reformacija začela tukaj, kje so bila žarišča in kakšne so bile politične razmere. V drugem delu bom skušal ugotoviti kje in kako se je Trubar seznanil z reformacijo ter kako so posamezniki preko svojih del vplivali na izoblikovanje njegove miselnosti. V osrednjem delu bom prešel na Trubarjeva dela in dejanja. Z analizo njegovih posameznih samostojnih del, predgovorov, posvetil in pisem bom skušal podkrepiti svojo tezo. Predmet proučevanja bodo predvsem tista dela v katerih se kaže njegova izvirnost in samostojnost.

Slika 1.1: Iz Trubarjeve Hišne Postile 1595

Vir: (1934) Protestantski pisci XVI. stoletja. Tiskovna zadruga, Ljubljana

2. TEMELJNI VZROKI REFORMACIJE

2.1. Nov gospodarski red

Čas pred reformacijo je povzročil nastanek novih gospodarskih oblik. V večini evropskih držav se je pojavilo denarno gospodarstvo, ki je Cerkvi povzročilo hudo gospodarsko krizo. Cerkevno bogastvo je povečini obstajalo v obliki zemljiškega premoženja. To svoje premoženje je Cerkev dobro izkoriščala, saj ga je dajala v fevd ali najem. Cerkev je od tega imela redne prihodke, vendar pa so ti dohodki bili skoraj izključno v naturalijah. Od podobnih prihodkov, desetine in zemljiške rente, so se preživljali tudi samostani in druge verske organizacije. Za to obdobje je tudi značilno preseljevanje prebivalstva iz podeželja v mesta, kar je pripeljalo do tega, da je na podeželju pričelo primanjkovati delovne sile in zemlja je pričela izgubljati svojo vrednost. To pa je posledično pomenilo hud udarec samostanom in Cerkvi, ki je tako polagoma začela izgubljati del svojega premoženja, ga zaradi stiske prodajati ali celo zastavljati. Tudi vsaka nova gradnja samostana ali cerkve je odslej pomenila zmanjševanje zemljiškega premoženja in s tem tudi upadanje tekočih prihodkov. Ves ta proces je vplival na notranje cerkveno življenje in nastajala je vse večje duhovna kriza.

V mestih se je razvil zgodnji kapitalizem in prispeval k njihovem razcvetu, ki je sovpadal z obdobjem pred reformacijo. Ko govorimo o razcvetu, mislimo zlasti na nemška mesta, ki so že takrat imela neodvisne mestne uprave in uživala priborjene meščanske svoboščine. Na eni strani imamo torej vedno močnejši gospodarski položaj mest, na drugi strani pa nezadržno propadanje podeželja. Poleg kmetov so propadali tudi vitezi, ki so z razvojem vojaškega aparata, uporabo strelnega orožja in ustanavljanjem najemniške vojske postali povsem odvečni. Tudi vitezi so imeli, enako kot Cerkev, svoje premoženje v nepremičninah, ki pa so prav tako nezadržno izgubljale na vrednosti. Poleg tega je bil viteški stan razdrobljen in vsak vitez je zasledoval lastne koristi; ni služil več cesarstvu, ampak le še samemu sebi. Mnogi vitezi so verjeli, da bo prišlo do sprememb položaja in so zato na začetku pozdravili Lutrov nastop, saj so bili prepričani, da bodo lahko v njegovem imenu in sebi v prid odpravili cerkvena posestva.

Nezadovoljni z razmerami so bili tudi kmetje. Prvič, ker so bili vezani na zemljo in drugič, ker niso imeli nobenih pravic. Različne stopnje nesvobode so se jim čedalje bolj prepletale. Bolj ko je kmet postajal zakupnik, večje so bile obresti in najemnine, letni darovi, darovi v smrtnih primerih, omejevanje svobode gibanja, prepoved lova in ribolova. Najbolj je kmeta prizadela, poleg novih dajatev, sprememba naturalnih dajatev v denarne, ki naj bi lastniku ali zemljiškemu gospodu izravnale razvrednotenje denarja. Kmetje so se vsemu temu začeli upirati in zahtevati staro pravdo. Prihajalo je do kmečkih vstaj v katerih so si kmetje hoteli izboriti svojo politično in stanovsko svobodo. Kljub temu, da so upori bili krvavo zadušeni, je med kmeti ostalo skrito upanje v boljšo in smotrnejšo ureditev, ki jo bo vzpostavil bog. (Tüchle in drugi, 1994: 24)

2.2. Monopol srednjeveške cerkve

Srednjeveško cerkev lahko označimo kot teokratsko vladavino, ki je bila izvrstno organizirana. Imela je dobro razvito diplomacijo in uspešno finančno politiko, kar ji je omogočalo nemoteno vladanje zadnjih dvesto let. Leta 1268 si je papež s poslednjim Štaufovcem Konradinom podredil rimsko-nemško državo¹ in tako je cerkev postala edina univerzalna moč na evropskem zahodu. Nikoli prej in nikoli kasneje ni uspelo nobeni posvetni državi vzpostaviti smotrnejše ureditve. Cerkev si je tako pridobila vrhovno oblast in s tem tudi oblast nad posameznikom, ki je tako postal njen tlačan. Tako za laika v tej cerkvi ni bilo nobenih pravic, ampak samo dolžnosti. V zameno za njihovo podrejenost je cerkev skrbela za njihovo dušo. Papeštvo pa ni uveljavljalo svoje moči samo znotraj, ampak tudi izven cerkve. Da je bila kos srednjeveški državi, se je dokazala, ko je vrglo nemško cesarstvo ob tla. S tem je postala tudi edina nosilka kulture. Znanost in umetnost sta tako lahko uspevali samo pod njenim okriljem. Zaradi bogastva, ki so ga predstavljala neizmerna posestva, je prav tako bila najpomembnejši faktor v

¹ Grotesken izraz papeževe moči in napuha ter cesarjeve slabosti in ponižanja predstavlja Aretinova freska v mestni hiši v Sieni, kjer vidiš, kako leži cesar Friderik Barbarosa na hrbtu pred nogami papeža Aleksandra III. v znamenju brezpogojne vdanosti in pokorščine.

gospodarskem življenju. Vse socialne ustanove, kot tudi cehovske zveze, so nosile njen pečat.

Srednjeveška cerkev je imela razvito tudi kolonialno politiko. Imela je svoje duhovne viteške rodove, katerih glavna naloga je bila, da s pomočjo križa v tujih krajih širijo in utrjujejo krščansko misel. Vse to in nepopisna potratnost papeškega dvora je požirala velikanske vsote denarja in samo skrajna iznajdljiva finančna umetnost je mogla priskrbeti zadostna sredstva za vzdrževanje. Najizdatnejši vir papeških dohodkov pa je bilo trgovanje z odpustki.² Papeška komora je vodila seznam prestopkov vseh vrst in pri vsakem je bila navedena vsota s katero se je lahko prestopnik odkupil.

Absolutizem cerkve je bil prvič na preizkušnji v začetku 14. stoletja, ko so leta 1309 zaradi vojnih zmed v Italiji papeški sedež preselili v Avignon v Francijo. Kasneje se je izkazalo, da je ta dogodek pustil močno sled, ki je škodila univerzalnemu ugledu papeštva. Ugled pa je bil še huje načet leta 1377, ko so preselili apostolsko stolico iz Avignona nazaj v Rim. To je povzročilo cepitev Evrope na dva dela. Vsaka dežela se je morala odločiti na čigavi strani je. Poleg tega pa je v tem času cerkveni sistem gospodarskega izkoriščanja v Nemčiji dosegel vrhunec. Pojavljati se je začelo vse več dvomov o zakonitosti neomejene papeške moči in slišati je bilo vse več kritik. Glavna težava je bila absolutna moč papeža, zato so z nekaterimi reformami skušali to moč papežu omejiti. Kljub nekaterim poskusom, jim to ni uspelo. Rimski kuriji in njenim spretnim politikom je uspelo, da so s pomočjo posvetnih knezov, ki so videli pri tem zgolj lastno korist, dobili nazaj postopoma vse kar so izgubili v letih razkola.

² Erazem Rotterdamski, ki je vse življenje ostal katoličan, je po obisku Rima zapisal: »Če je cerkev pri glavi tako gnila, mora biti božje delo, da še ni razpadla«. (Tručl, 1994: 19)

Večje škode cerkvi ni povzročil tudi Jan Hus, češki duhovnik in reformator, ki je proti srednjeveški cerkvi sprožil enega največjih uporov. Bil je pristaš angleškega reformatorja Wiclifa, ki se je bojeval zoper cerkveni absolutizem in hierarhijo. Wiclif se je zavzemal, za revno cerkev in zgledno življenje klera, saj se po njegovem nauku cerkveni hierarhični aparat ne sklada z bistvom cerkve. Kljub temu pa se do moderne misli o »svobodi krščanskega človeka« ni dokopal. Jan Hus je v nasprotju z Wiclifom priznaval nauk o transsubstanciaciji³. V svojem programu je imel tudi »svobodno oznanjanje božje besede«, konfiskacijo cerkvenega premoženja, kazen za javno pohujšanje in opravljanje vsega bogoslužja v narodnem jeziku. Wiclifovo gibanje je cerkev zatrla s pomočjo krone in visokega plemstva. Husa so visoka duhovščina in ostali nasprotniki obdolžili herezije⁴ in ga poklicali pred cerkveni koncil, kjer so ga obsodili in sežgali na grmadi. Kljub temu pa so njune ideje ostale žive. V neukem človeku so vzbudile sovraštvo do cerkvene hierarhije, ki je držala ljudi v nenehno podrejenem položaju in duhovni odvisnosti. (Rotterdamski, 1991: 6-8)

Slika 2.2: Jan Hus

Vir:
http://en.wikipedia.org/wiki/John_Huss

2.3. Humanizem

Pred letom 1500 so humanizem označevali le kot življenjsko obliko posameznih učenjakov ali zaprtih krogov, ki so se s Petrarco začeli zavedati svojega individualnega človeškega dostojanstva in v svojem osebnem razvoju videli najpomembnejšo življenjsko nalogo.

V začetku 16. stoletja pa se humanizem prične pojavljati tudi v novi duhovni usmerjenosti elite. Po tem obdobju so se humanistične ideje začele nezadržno širiti v Francijo in Anglijo ter na Nizozemsko in v Nemčijo. Razširile so se hitro in povsod preko

³»transsubstanciacija« -e ž [lat. *trans-*, *sub*, *stantia* snov] bistvena sprememba snovi-premena ene snovi v drugo (v katol. teologiji dogma o premeni kruha in vina v Kristusovo telo in kri).(Verbinc, 1971: 724)

⁴ herezija [gr. *hairesis* »izbira«], krivoverstvo, »kriva« vera, tj. odstopanje od »edino prave« vere ali prepričanja. (Leksikon CZ, 1984: 337)

osebnih vezi, z obsežnim dopisovanjem in dolgimi potovanji, preko tiska in založništva, na katerega so močno vplivali idejni tokovi. Da pa je do tega lahko prišlo, gre zasluga vsekakor odprtosti italijanskih knežjih dvorov, pojavile so se tudi številne nove univerze 15. stoletja in nastale so nove plasti premožnih meščanskih družin. Kljub temu pa za humanizem velja, da je vseskozi ostal omejeno, oziroma intelektualno družbeno gibanje, ki je nastalo na prehodu iz srednjega veka v renesanso.

Humanisti so poleg individualistično-praktičnega nazora močno poudarjali formalno stran. Njihove poglavitne značilnosti so bile živo zanimanje za antiko, povezovanje antičnih izročil s krščanskimi pojmovanji in snovanji, pozitivno razmerje do vrednot realnega, tostranskega, vsakdanjega človeškega življenja ter zavzetost za svobodo misli, saj so verjeli, da bo obnova antične omike pripomogla k vsestranskemu razmahu človekove osebnosti, kar je bilo v nasprotju s srednjeveškimi krščanskimi ideali. Verjeli so, da so v nasprotju z dotedanjim obnašanjem in izročilom, zato so se čutili poklicane, da sestavijo nove programe za vzpostavitev krščanstva po njihovih predstavah. (Tüchle in drugi, 1994: 42)

2.4. Renesansa

Spremembe pa se niso dogajale samo na cerkvenem področju, temveč tudi na področju celotnega svetovnega dogajanja. V tem razgibanem času se je začela tudi doba renesanse, »novega rojstva«, kjer se izpod srednjeveških cerkvenih spon začno sproščati občutja naravnosti in življenjskosti. Človek ne išče več zakona svojega življenja izven sebe, temveč ga nosi v sebi. Na tem mestu najdemo tudi razliko od srednjeveške miselnosti, ki se je podrejala avtoriteti. Tudi znanost postane kritična. Geslo se glasi: Nazaj k izvorom! Če potem na tem mestu skušamo poiskati skupno točko med renesančno in reformacijsko miselnostjo, ugotovimo, da reformacija prav tako ne priznava človeških avtoritet. Martinu Lutru pomeni svoboda navezanost na božjo besedo, zato nanj različno sklicevanje na papeža, na koncile, cerkvene učitelje ne naredi nobenega vtisa. Novi miselnosti se je deloma priključila tudi rimska cerkev. Renesančni papeži so s svojimi umetniki ustvarjali neprecenljive vrednosti. Zanimanje za stare jezike (grščino, hebrejščino) je zraslo. (Tručl, 1994: 19)

2.5. Začetki reformacije

Vsi ti dogodki – zlorabe in pomanjkljivosti v cerkvi, novi duhovni tokovi in propadanje verskega življenja – so vedno bolj terjali k temeljiti reformi celotne cerkve. Čeprav na začetku ni imel nihče namena deliti cerkev, ampak jo le znotraj nje reformirati, se je kasneje izkazalo, da so posamezniki s svojimi nastopi, osebnostjo in ostrino vendarle povzročili dovolj velik razkorak, da sprava ni bila več mogoča. Če so Erazem Rotterdamski, kot zagovornik ponotranjenega, razumsko razsvetljenega krščanstva, in ostali humanisti še verjeli, da so reforme možne znotraj cerkve, so Luter, Zwingli, Melancton, Kalvin, Bullinger in še mnogi drugi utemeljitelji reformacije spoznali, da to ni mogoče. Ta okoliščina je toliko pomembnejša, ker vsekakor ni mogla biti brez vpliva na verske nazore teh reformatorjev in s tem tudi na notranjo diferenciacijo reformacijskega gibanja in njegovih posameznih smeri.

Leta 1520, ko je Luter javno sežgal papeževo bulo in s tem dajanjem dokončno onemogočil možnost sprave, se je postavilo vprašanje na kakšnih temeljih vzpostaviti novo cerkev in kako preprečiti, da ne bi ponovili napak prejšnje. Izhajajoč iz Pavlovega svetopisemskega nauka, da edino vera opravičuje človeka pred bogom, je Luter postavil nasproti papeževi cerkvi svojo, t.i. nevidno cerkev verujočih. Takšna cerkev bi morala biti preprosta, nepremožna in nehierarhična skupnost, v kateri bi bili vsi verniki med sabo enakopravni. V tej cerkvi lahko načeloma vsak vernik postane duhovnik, prav tako pa je lahko tudi vsak duhovnik odpoklican, kajti med bogom in vernikom je edini posrednik zgolj vera. S tem je Luter priznal verniku položaj avtonomnega subjekta tako v razmerju do boga kot v razmerju do prenovljene cerkve. Biblija bi s tem dobila v življenju vernika pomembno mesto, saj naj bi njena duhovna avtoriteta zamenjala dotlej veljavno avtoriteto cerkvene hierarhije. S tem je biblija bila vpletena v novo nastajajočo vrednostno razmerje med človekom, cerkvijo ter bogom in tako postala široko odprto in slehernemu verniku, kot avtonomnemu subjektu, namenjeno sporočilo. (Šega, 1975: 115)

Emancipacija posameznika, ki jo je prinesla reformacija, seveda ni bila popolna. Človek je še vedno bil samo vernik, samo objekt v vseмогоčnih stvarnikovih rokah, obdarjen z nepopolno, smrtno in grešno naravo kot kaznijo za izvorni greh prvih staršev. Ta omejitev pa ni bila toliko pomembna, kolikor je bil pomemben storjeni miselni premik. Z njim je namreč reformacija na svojem območju uveljavila načelo o osamosvojitvi človekove osebnosti, ki jo je v evropskem mišljenju in kulturi pred njo uveljavljati že renesansa. Reformacijska misel torej ni nastala iznenada in tudi ni nastala samo v eni glavi. Svoje neposredne predhodnike je imela že med evropskimi humanisti in tudi Zwingli je trdil, da je pridigal v Švici »čisti evangelij«, še preden je spoznal Lutro. Kljub temu pa Lutrovo spoznanje velja za tisto prelomnico, ki označuje začetek reformacije in s tem tudi začetek in razcvet reformacijske književnosti v ljudskih jezikih. (Šega, 1975: 116)

Reformacija ne bi bila mogoča, če ji ne bi deloma pripravil pot renesansa in ne bi bila mogoča, če ne bi že pred njenim nastopom podobna stališča uveljavljali evropski humanisti. Vsekakor pa si zmagovitega pohoda reformacije tudi ne moremo predstavljati brez Gutenbergovega izuma tiskarskega stroja, katerega iznajdba je nedvomno bila verjetno najbolj tiha, a največja revolucija človeštva, vsaj kar se tiče posledic. (Tručl, 1994: 19)

2.6. Idejne prvine reformacije

Na tem mestu gre predvsem za predstavitev idej, ki so se jih posluževali reformatorji pri svojem delovanju, in vplivov, ki so izoblikovali njihovo družbeno zavest. Idejne korenine reformacije segajo od Platina do Avgušтина v srednji vek. Mnoge misli kasnejših reformatorjev lahko zasledimo v delih nemškega mojstra Eckharda, ki je med drugim tudi trdil, da lahko vsak vernik zase poišče neposreden stik z bogom. Ni se treba zatekati ne v puščavo ne k duhovniku, temveč se je le treba zatopiti sam vase in v samemu sebi najti moč za mir in svobodo, saj je bog pred durmi, stoji in čaka tistega, ki je pripravljen, da mu jih odpre in ga povabi k sebi. Pomembna je tudi njegova misel, da je treba pisati verske spise v narodnih jezikih. Bil je prvi nemški filozof, ki ni napisal zgolj v tedaj običajni in skoraj obvezni latinščini, ampak tudi v nemščini.

Jerman kot drugi vir, ki je pozneje navdihoval reformatorje, navaja renesančnega filozofa Nikolaja Kuzanskega, ki bi naj mejil med sholastiko in renesanso. Bog mu je bil neskončno bitje, ki ga človek kot končno bitje lahko dojame zgolj z ponotranjenim, intuitivnim zrenjem. Kot tretji vir za idejno podobo reformacije pa navaja humanizem, predvsem delo Erazma Rotterdamskega, ki je v delu Hvalnica norosti osmešil duhovno nadvlado cerkve in z njo cel fevdalni red. Verjel je, da je izobrazba najbolj učinkovito sredstvo proti družbenemu zlu, vendar reformacijskih misli s teološkega vidika ni sprejemal in zaradi tega prihajal tudi v spore z Lutrom. (Jerman v Kuzmič, 1997: 10)

Reformne misli so se pred nastopom reformacije odražale v obliki verskih gibanj in tako vplivale na delovanju reformatorjev v 16. stoletju. Reformacija se je torej z idejnega vidika dogajala predvsem na področju, ki je bilo namenjeno raziskovanju boga in njegovih resnic. Za razliko od reformacije pa je srednjeveška filozofija raziskovala med naravno teologijo (v bistvu filozofijo) in razodeto teologijo, ki je bila zapisana v svetem pismu in drugih svetih spisih (Pavlovih pismih, Avguštinovih delih...). V 16. stoletju je teologija predstavljala edini možni medij preko katerega so se izražala družbena in politična stališča. Tako je odnos do teologije postal simbol za ohranitev obstoječega stanja ali pa simbol za njegovo spreminjanje. Temeljni odnos reformacije do teologije je bila zahteva po neposrednem odnosu do boga, zato je le ta svoje misli črpala iz tokov, ki so bili nagnjeni bolj k mistiki.

Filozofija protestantizma se je zato, ker je odklanjala posredništvo veznih členov med bogom in človekom, mnogo bolj kot katoliška filozofija morala ukvarjati s človekom kot posameznikom. Zato so iz okrilja izšle nekatere še danes pomembne filozofske smeri, kot je npr. dialektična teologija ali predeksistencialistična filozofija. (Kuzmič, 1997: 11)

3. UTEMELJITELJI REFORMACIJE

3.1. Erazem Rotterdamski

Za humanizem je bilo značilno kritično filološko preučevanje tekstov antičnih klasikov, cerkvenih očetov in celo spisov svetega pisma. In s takšnim humanizmom se je srečal tudi Erazem Rotterdamski. Na vseh področjih, ki jih je raziskoval se je močno držal humanističnega načela *ad fontes*, nazaj k virom. Oborožen torej z orožjem filološke eksaktnosti, se je lotil dela, ki mu je postalo življenjska naloga, in sicer je hotel očistiti in obnoviti teologijo. Svoj teološki program je jasno nakazal v Priročniku

Slika 3.3: Erazem Rotterdamski

Vir:
http://en.wikipedia.org/wiki/Erasmus_of_Rotterdam

Kristusovega vojščaka, kjer je napisal, da je potrebna vrnitev k čistemu in nepopačenemu svetemu pismu. Erazem je bil zagovornik religije, ki vsebuje bistveno jedro krščanstva. Nepomemben se mu je zdel zunanje-obredni formalizem, bolj je poudarjal etične vsebine. (Tüchle in drugi, 1994: 45)

Resnica je bila Erazmov najvišji ideal in ko ob branju svetega pisma Erazem odkrije, da so se v Vulgati⁵ pojavile številne napake⁶, se odloči ponovno prevesti sveto pismo v latinščino. Vse napake, ki jih je našel je izčrpno in kritično komentiral. Njegov prevod je postal znan kot Parafraze, ki so povzročile prvi močan udarec rimski cerkvi in njenemu nauku ter tako odprl vrata novemu verskemu reformacijskemu gibanju.

(Humar, 1980: 25)

Erazem je v Parafrazah pozival k preproščini prvih kristjanov, da je treba opustiti goli formalizem in bolj živeti ter delati v duhu evangelijskega nauka. Živeti krščansko mu

⁵ Edini latinski prevod svetega pisma, ki ga je katoliška cerkev odobrila in priznavala.

⁶ Pozneje so ugotovili, da so te nepravilnosti izvirale delno iz jezikovnega neznanja, delo pa bile narejene hote za potrebe časa.

pomeni živeti v modrosti, človečnosti in nramnosti. Vse kar je bilo v drugih verstvih, celo poganih, popolno in etično, poskuša vključiti v idejo krščanstva. Odveč so mu bile vse ceremonije, procesije, romanja, čaščenje svetnikov in njihovih relikvij, post in ostale stvari, ki človeka odvrtaajo od resnične notranje pobožnosti. Prav tako se je spraševal, zakaj bi nešolane ljudi odvrtaali od evangelijskega pisma, saj je bilo dano vsem, tako ženskam kot moškim, sužnjem in svobodnim, učenim in neučenim, skratka vsem.

Njegovo najznamenitejše delo je bila Hvalnica norosti, v kateri se norčuje papežu in rimski cerkvi. S tem delom je na enostaven in vsem ljudem razumljiv način pokazal, kako nujna je korenita reforma cerkve. Pri mnogih je ta satira zazvenela kot bojni krik proti pokvarjenemu cerkvenemu vodstvu in Štefan Zweig je zapisal: »Ta navidezno burkasta Hvalnica norosti je bila za svojo karnevalsko masko ena najnevarnejših knjig svojega časa, in kar se nam danes zdi duhovita domiselnost, je bila v resnici eksplozivno delo, ki je razstrelilo prosto pot nemški reformaciji«. (Humar:1980, 28)

Erazem je na začetku podpiral reformacijo in Lutra, ker je verjel, da bo novo gibanje s pomočjo evangelija pospešilo razvoj znanosti, vendar je sodelovanje z Lutrom zavrnil, ker je hotel ostati nevtralen. Dokončno pa se je Erazem oddaljil od Lutra, ko je prebral njegov spis O babilonskem ujetništvu cerkve. V njem Luter označuje papežev primat kot hudičevo ustanovo in brezobzirno spodbija cerkveni nauk o zakramentih. Poleg tega pa je Erazma plašila tudi grozljiva revolucionarna sila, ki je začela odpor. Tudi Luter je sprva mislil, da je v Erazmu našel odličnega sodelavca, vendar pa ga je kasneje označil za sovražnika sleherne religije in izrazitega nasprotnika Kristusa. Erazem je tako na koncu prešel na rimsko stran in ostro nastopil proti Lutru. S tem dejanjem je odločilno vplival tako na vedenje ostalih humanistov kot tudi na druge aktivne pristaše reformacije, ki so se zaradi tega vrnili v rimski tabor. Leta 1524/25 sta Erazem in Luter imela medsebojni spor o prosti volji. Rezultat tega spora je bil, da so Lutra zapustili še ostali pristaši reformacije. S tem dogodkom, oziroma s tem časom pa označujemo tudi konec humanističnega gibanja. (Rotterdamski, 1991: 15)

3.2. *Martin Luter*

Martin Luter (1482 – 1546) je leta 1517 je na vrata wittenberške cerkve pribil 95 tez, v katerih je ostro napadel prodajanje odpustkov, posredno pa tudi papeža in njegovo cerkev. Nato je ob podpori kneza Friderika Saškega in somišljenikov dal natisniti brošure, s pomočjo katerih so se v nemških deželah začeli širiti njegov nauki. Gibanje, ki ga je sprožil so sprejemali vsi sloji nemške družbe, saj je vsakemu razredu prinašal korist. Meščanstvo je zahtevalo revno cerkev, kmetje evangelijsko enakost ter pravice, nižje plemstvo je pričakovalo razdelitev cerkvene zemlje, knezi pa čim večjo omejitev cerkvene posvetne oblasti. Luter se je v teh razrednih bojih postavil na stran močnejših in s tem se je nemška reformacija povsem prilagodila političnim koristim deželnih knezov in z njimi povezanega bogatega meščanstva. (Humar, 1980: 90)

Slika 3.4: Martin Luter

Vir:
http://en.wikipedia.org/wiki/Martin_Luter

Luter je torej svojo reformatorsko dejavnost predstavljal z nekaterimi načeli, ki so bila ustrezno zmerna in so v marsičem pomenila kompromis med meščanstvom in plemstvom. Zato je zagovarjal idejo, da morajo verniki biti poslušni posvetnim oblastem, pa tudi načelo, da morajo vsi podaniki sprejeti veroizpoved svojih posvetnih vladarjev.

Lutrova osrednja misel je bila »utemeljevanje samo z vero«. Odrešitve ne vidi v kupovanju odpustkov ali v dobrih delih, temveč edino le preko globoke osebne vere, povezane z ljubeznijo do bližnjega. Samo to je zanj prava krščanska svoboda in ne kot Erazmu, kateremu je bila človekova osebna samostojnost vse. Drugi del Lutrove filozofije so prvine aristotelizma, v njegovi misli pa se najde tudi marsikatera misel, ki jo je zapisal stoik Epiktet. Drugače pa je Luter zavračal vso sholastično filozofijo, kot tudi nastajajoče nove znanosti⁷. (Tručl, 1994: 21)

⁷Luter je zavrnil Kopernikov helocentrični sistem, češ da je Jozua rekel soncu, naj se ustavi in ne zemlji.

3.3. Ulrich Zwingli

Slika 3.5: Ulrich Zwingli

Vir:

http://en.wikipedia.org/wiki/Urlich_Zwingli

Ulrich Zwingli (1484 – 1531) se je branil oznake, da je luteranec, in bil prepričan, da je že pred letom 1516 začel razvijati lastno pot reformacije. Pri svojem delu se je obračal na antiko, vendar tudi pri njemu ne najdemo človeške svobode v Erazmovem smislu, kajti vse je podvrženo božji predestinaciji: greh in odrešenje. Pri reformi se je naslanjal na biblijo, vendar jo je za razliko od Lutera dojemal bolj duhovno in simbolično. Luter je učil, da je kruh pri sveti večerji Kristusovo pravo telo, Zwingli pa da gre le za simboliko.

Mnogi so Zwinglijevo dejavnost pripisovali Lutrovemu vplivu, čeprav je njegova in nasploh švicarska reformacija daleč bolj humanistična in predvsem politična zadeva, kot pa je to bila Lutrova reformacija. Slednji je v njem iskal svoje zveličanje, Zwingli pa resnico v njeni najčistejši obliki.

Leta 1519 je v Zürichu razvil živahno reformacijsko dejavnost, odločilna pa je bila disputacija, ki jo je leta 1523 organiziral mestni svet. Ob tej priložnosti je sestavil 67 tez, ki zavračajo vidno cerkev, zavračajo ustno izročilo, hierarhijo, duhovništvo in mašo, postavljajo pod vprašaj redovne zaobljube, praznike in postne dneve, svetni oblasti pa izrecno priznavajo pravico do cerkvene uprave. Znotraj vsebine teh tez gre za dve osrednje misli. Prva je, da se naj vse ureja na podlagi svetega pisma in druga, da končna sodba o cerkvenih zadevah pripada državni, oziroma posvetni oblasti. Svojo dejavnost je razširil tudi po Švici in južni Nemčiji. Cvinglijanski kult je bil zelo preprost: molitve, branje svetega pisma, pridiga in štirikrat letno obhajanje evharistije⁸. Cerkevno petje in orgle so prepovedali, krst je postal le znamenje zaveze in evharistija zgolj spomin Kristusovega trpljenja. (Tručl, 1994: 23)

⁸ »evharistija« -e ž [nlat. *eucharistia* iz gr. *eucharis* milost zahvala] pri prvih kristjanih zahvalna molitev pred večerjo; pri katol. 1. posvečena hostija kot mistično Kristusovo telo; »rešnje telo«, 2. obhajilo (Verbinc, 1971: 196)

3.4. Jean Kalvin

Jean Kalvin je v Parizu študiral teologijo in pravo. Ob stiku z Erazmovimi in Lutrovimi deli postane goreči zagovornik reformacije. V Ženevi razvije svojo inačico protestantizma, za katerega so značilni asketstvo, stroga discipliniranost ter zavračanjem posvetne kulture. Zavrnil je tudi humanistične poglede Zwinglija in se odločil za Lutra ter njegove prvine vgradil v svoj sistem dogmatike. Na podlagi Lutrovega zavračanja svobodne volje je izdelal nauk o božji predestinaciji. Kalvin je označil papeža za grešnika in heretika, ker je odstopil od pravega krščanskega nauka. Zagovarjal je enakost pred bogom ne glede na funkcijo in družbeni položaj. Zato lahko verniki, enako kot pri Lutru, sami volijo svoje cerkvene starešine in politične voditelje, saj vladarjev po božji milosti ni. Zanj biti vernik ne pomeni samo verjeti v Kristusov nauk in sprejemati zakramente, temveč tudi pošteno živeti. Nadalje je učil, da si lahko vernik pridobi bogastvo samo s svojim delom, materialno bogastvo pa je dokaz, da ga je bog izbral med zveličane. (Humar, 1980: 71)

Slika 3.6: Jean Kalvin

Vir:
http://en.wikipedia.org/wiki/John_Calvin

Kljub temu, da se Kalvin odločil sprejeti Lutrove prvine je med njunima naukoma prišlo do razlik. Glavna razlika med njima je pojmovanje in razumevanje svete večerje (evharistije). Nadalje se je Kalvin veliko bolj zavzemal za novo cerkev, novega človeka in njegove institucije. Tudi pri reformi cerkve je šel veliko dlje od Lutra. Odpravil je katoliško mašo, odstranil cerkveno okrasje, v središče božje službe je postavil pridigo in jo obdal z molitvami in prepevanjem. Omenjal je celo smrtno kazen, v ospredje svojega učenja pa je postavil nauk o predestinaciji⁹. Njegova teologija je bila bolj teocentrična in manj kristocentrična kot pri Lutru. Njegov bog je strog bog, ki se ga je treba bati. S tem so kalvinisti razvili racionaliziran način življenja, ki je bil na eni strani usmerjen v bogatenje poklicne vloge, na drugi strani pa v skromnost in varčevanje. Poklicno delo je tako postalo sredstvo za sproščanje religioznih efektov strahu. (Tručl, 1994: 24)

⁹ »predestinacija« - nauk, da posameznik je ali ni izvoljen od boga že od rojstva, kar se kaže v delovnih uspehih, bogastvu ipd.

4. REFORMACIJA NA SLOVENSKEM

Živahen pretok trgovine in ljudi skozi slovenske dežele je vanje v drugi polovici 15. in v začetku 16. stoletja prinašal tudi renesančne in humanistične ideje. V tem obdobju se je v Evropi vse bolj uveljavljala vloga meščanstva in vse bolj se je evropski človek začel otresati fevdalnih vezi, v katerih ga je držala družba. V ospredje je vse bolj stopal posameznik s svojo osebnostjo, ki bi naj bila čimbolj popolna in harmonična. Na drugi strani se je denarnemu gospodarstvu umikalo naturalno, kar je povzročilo spremembo socialnega položaja. Vse to pa je pri ljudeh povzročilo nekakšno duhovno revolucijo. In v tem izredno razgibanem času, ko je v zahodni in srednji Evropi prihajalo do verskih nasprotij in bojev, ki so močno omajali dotedanjo moč katoliške cerkve, je reformacija kmalu zajela tudi naše kraje. (Rotterdamski, 1991: 13)

Prvi vplivi reformacije so prišli v slovenske dežele z romanskega zahoda. Najstarejše poročilo o teh vplivih sega v leto 1521, ko se je duhovnik Pyrgl ob prevzemu moravske fare zavzel, da se bo bojeval proti luteranskim naukom. Prvo žarišče reformacijske miselnosti na Slovenskem se je najprej pojavilo leta 1523 v Trstu. Leta 1525 se je nato reformacija pojavila na Kranjskem in kmalu zatem tudi v drugih slovenskih deželah. V Ljubljani je leta 1529 začel delovati protestantski krožek, ki mu je načeloval tajnik deželnih stanov Matija Klomber. Krožek je vključeval ugledne meščane pa tudi številne duhovnike ter bil po osebi Primoža Trubarja povezan tudi s tržaškim krožkom škofa Petra Bonoma. (Prunk, 1998: 43)

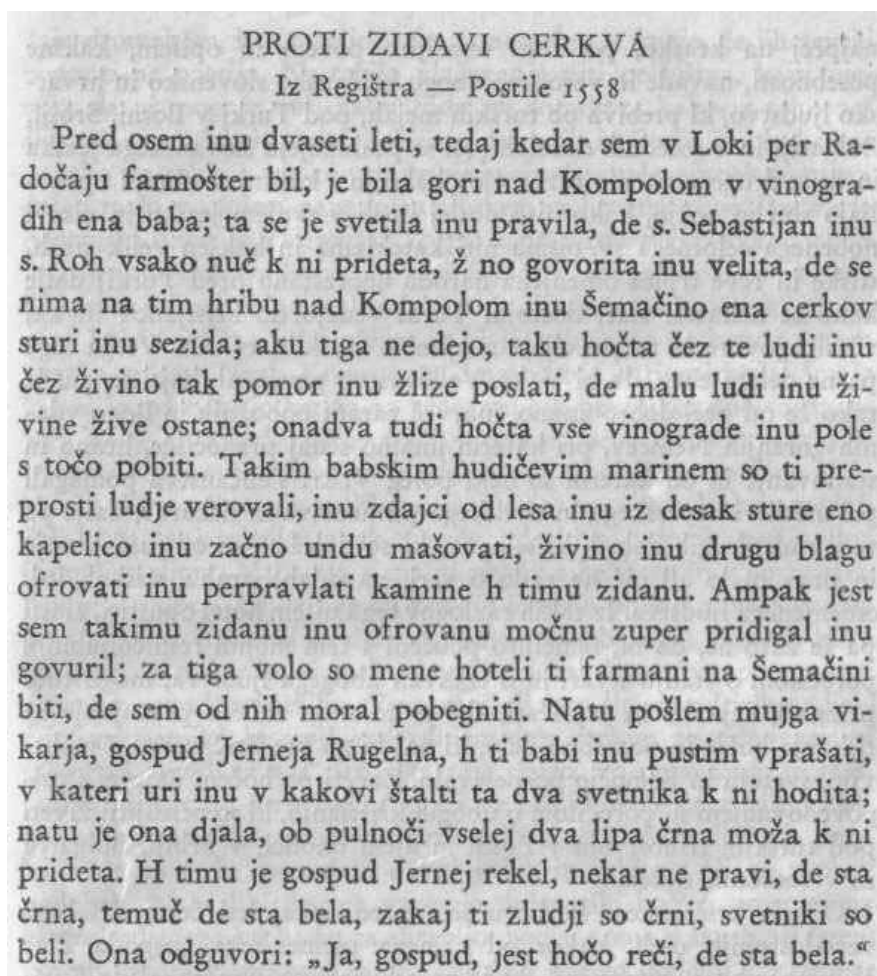
V tem gibanju je sodelovalo plemstvo, meščanstvo, nižja duhovščina in deloma kmetje. Luteranstvo je bilo posebej živo med meščanstvom in plemstvom, ki sta zaradi skupnega nasprotovanja proti vladarju in nekaterih gospodarskih interesov tvorila enoten tabor. Reformacijsko gibanje med kmeti je bilo živo zlasti v desetletjih po obeh kmečkih uporih v 16. stoletju. Na začetku so ga povezovali s prekrščevalstvom, pozneje pa je bilo znano kot sekta štifterjev in skakalcev. Vseskozi pa je bilo zaradi svojega družbenega značaja zatirano.

Prvi nosilci reformiranih verskih misli so bili študentje, ki so študirali na nemških univerzah in drugi priseljenci. Protestantizem se je na Slovenskem do leta 1540 širil, vendar je bil še vedno prikrit s težnjo po reformi katoliške cerkve. Najvažnejšo podporo protestantizmu je do tega leta nudilo meščanstvo, potem pa je na čelo gibanja stopilo plemstvo. Začel se je odkrit boj za svobodo protestantske verske misli. Druga faza v razvoju reformacije je na Slovenskem nastopila z augsburškim verskim mirom (1555). Pridiganje čistega evangelija so podprli deželni stanovi in pod njihovim okriljem se je organizirala tudi protestantska cerkev. Plemstvo je želelo pravico določanja vere v deželi povezati s pravico deželne samouprave in jo spraviti v pristojnost deželnega zbora. Z graško in bruško pacifikacijo 1572 in 1578, s katerima je vladar dovolil plemstvu prosto izbiro vesti in bogoslužja, je reformacija doživela vrhunec. Tretja oz. zadnja faza je bila rekatolizacija. Nadvojvoda Ferdinand II. je v svojih deželah dokončno uveljavil načelo augsburškega verskega miru in zato iz notranjeavstrijskih dežel izgnal vse protestante. S tem je bil protestantizem v slovenskih deželah skoraj dokončno odpravljen. Obdržal se je le med Slovenci v Zagoričah na Koroškem in v Prekmurju, ki je spadalo pod Ogrsko. Reformacija je na Slovenskem pripomogla k razvoju književnosti, šolstva in kulture ter zato bila zelo pomembna za razvoj slovenskega naroda. (Dolinar, Knop, 1994: 891)

5. VPLIV EVROPSKIH MISELNIH TOKOV NA TRUBARJA

Trubar je začel svojo pridigarsko pot pri dvaindvajsetih letih, ko je od tržaškega škofa Petra Bonoma dobil župnijo v Laškem pri Zidanem mostu. Tu je Trubar živel med preprostim in nevednim kmečkim ljudstvom, ki pa se je v tistem času soočalo z hudimi težavami. Leta 1529 se je pojavila kuga in poleg tega so se iz juga nenehno vrstili turški vpadi. Ljudje so bili prepuščeni na milost in nemilost, pestila jih je lakota in uboštvo. Duhovščina in gosposka ni znala in tudi ni hotela pomagati svojemu ljudstvu. Edino rešitev so ljudje videli v svetnikih in bogu. Njihovo naivnost pa so nekateri znali dodobra izkoristiti v lastno korist. Trubar kot mladi reformator, je tukaj prvič videl možnost, da priskoči na pomoč svojim rojakom. S pridigo je ostro nastopil proti novim gradnjam cerkva. (glej sliko 5.7). Trubar se je tukaj začel postopoma zavedati svojega poslanstva. Njegove pridige in njegov boj proti praznoverju kažejo na to, da je poznal spise Erazma Rotterdamskega, ki je veljal za enega največjih in tudi najbolj kontraverznih humanistov tedanje Evrope in razlagalca svetega pisma tistega časa. Primoža Trubarja je v času šolanja v Trstu z Erazmovimi idejami seznanil tržaški škof Bonomo. Trubar se je od Erazma predvsem veliko naučil. Na sveto pismo pričel gledati kot na izvorno izročilo božje besede, spoznal je, da mora sveto pismo brati vsak sam in si ga razlagati, da mora biti le-to dostopno vsakomur in ga je zato treba prevesti v narodne jezike. V Erazmovih delih je našel potrdilo, da so vsi ljudje pred bogom enaki in da je torej vsak vreden toliko, kolikor je vreden po svojem življenju in delu. In najpomembnejše, začel je sovražiti vse, kar človeka ponižuje in ga zadržuje v nerazsvetljenosti, zlasti neumnost, ki jo je potrebovala tako papeška cerkev kot posvetna oblast, da sta lahko vladali preprostemu ljudstvu in ga izkoriščali.

Slika 5.7: Odlomek Trubarjeve pridige proti zidavi cerkva

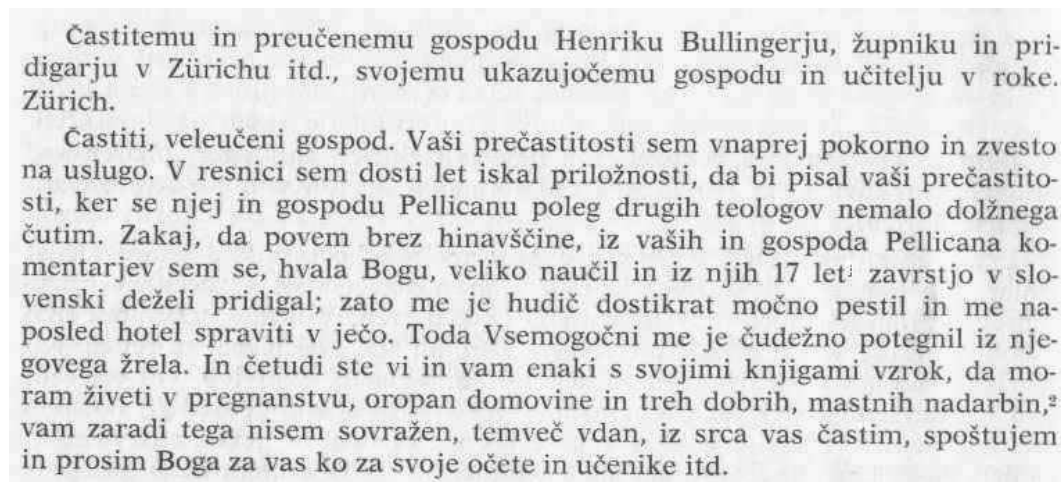
Vir: (1934) Protestantski pisci XVI. stoletja. Tiskovna zadruga, Ljubljana.

Humanizmu erazmovske smeri naj bi torej Trubar dolgoval naslednje osnovne naravnosti:

1. usmeritev k Bibliji in cerkvenim očetom (posebno AuguŒtinu),
2. odpor do sholastično-dogmatskih subtilnosti,
3. kritiko zlorab cerkve,
4. in pozitivno vrednotenje ljudskega jezika glede prevajanja Biblije (primarno pa tudi Lutra). (Kuzmič, 1997: 12)

Vsekakor so na Trubarja naredili tudi globok vtis dogodki v času njegovega šolanja v Salzburgu, ki so povezani z verskim delovanjem dr. Boltežarja Hubmaierja¹⁰. Tukaj se seznanili tudi z Lutrovim naukom¹¹. Od tridesetih let dalje je Trubar študiral tudi Bullingerjeve in Pelikanove razlage Biblije. Nanj sta učinkovala bolj kot eksegeta¹². O tem svojem študiju je pisal leta 1555 Henrikju Bullingerju (glej sliko 5.8).

Slika 5.8: Trubarjevo pismo Henrikju Bullingerju (13. september 1555, Reütlingen)

Castitemu in preučenemu gospodu Henrikju Bullingerju, župniku in pridigarju v Zürichu itd., svojemu ukazujočemu gospodu in učitelju v roke. Zürich.

Castiti, veleučeni gospod. Vaši prečastitosti sem vnaprej pokorno in zvesto na uslugo. V resnici sem dosti let iskal priložnosti, da bi pisal vaši prečastitosti, ker se njej in gospodu Pellicanu poleg drugih teologov nemalo dolžnega čutim. Zakaj, da povem brez hinavščine, iz vaših in gospoda Pellicana komentarjev sem se, hvala Bogu, veliko naučil in iz njih 17 let¹ zavrstjo v slovenski deželi pridigal; zato me je hudič dostikrat močno pestil in me naposled hotel spraviti v ječo. Toda Vsemogočni me je čudežno potegnil iz njegovega žrela. In četudi ste vi in vam enaki s svojimi knjigami vzrok, da moram živeti v pregnanstvu, orošan domovine in treh dobrih, mastnih nadarbin,² vam zaradi tega nisem sovražen, temveč vdan, iz srca vas častim, spoštujem in prosim Boga za vas ko za svoje očete in učenike itd.

Vir: (1986) Pisma Primoža Trubarja. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.

Vsekakor je Trubar poznal tudi Lutrove nauke, vendar je težko govoriti, da se je tudi zgledoval po njih. Luter je napisal svoje teze zoper kupovanju odpustkov iz dveh razlogov. Prvič je videl, da se za vsem tem skriva zgolj in samo pohlep po denarju in drugič ga je vodilo prepričanje, da je odpustek sam na sebi poguben za versko in naravno življenje ljudstva. Luter je ljudi, ki so kupovali odpustke, imel za lenuhe in zaspance, ali za slabiče, ki ničesar ne zmorejo. Trubar je o njih imel svoje mnenje, saj je dodobra spoznal slovensko kmečko ljudstvo, ko je služboval v Laškem in je razloge za takšno stanje je videl v ljudski zaostalosti. O tem, kako je takrat videl svoje rojake, je napisal trideset let kasneje (glej sliko 5.9), ko je živel na Nemškem. (Humar, 1980: 9)

¹⁰ Leta 1528 so ga na Dunaju sežgali, njegovo ženo pa utopili.

¹¹ Opat tamkajšnjega samostana »spreobrnjen« bivši lutrovec dr. Johann Staupitz, je dovoljeval, da so se v njegovem samostanu prebiralci Lutrovi »krivoverski« spisi.

¹² ekseget – a, gr. *exegetes*: tolmač, iz *exegeisthai*: razlagati 1. v stari Grčiji razlagalec (božjih) izrekov in prerokb, pozneje 2. razlagalec kratkega besdila, zlasti biblije (VERBINEC, France (1982): Slovar tujk, str. 167.)

Slika 5.9: Odlomek iz posvetila kralju Maksimiljanu (1562)

»To je dobro, pošteno, zvesto, resnicoljubno, pokorno, gostoljubno in milo ljudstvo, ki se prijazno vede do vseh tujcev in do vsakogar. Toda preveč in premočno je prazno-verno, zakaj kranjsko in slovensko dobrosrčno ljudstvo hoče vse svoje zadeve pri Bogu, pri devici Mariji in pri svetnikih urediti samo z branjem, poslušanjem in ustanavljanjem maš, z biljami, z darovanjem, z rožnimi venci, z ognjem, s prižiganjem sveč, s procesijami, z blagoslovljeno vodo, s soljo, palmami, s kadihom in kropljenjem, z daljnim romanjem in zidanjem novih cerkvá. S tem hoče odvrniti tudi vse nesreče, vse božje kazni, vsakovrstne bolezni, draginjo, vojsko in nevihto, pregnati hudiča iz oblakov, s polja, z dvorišča, od živine, iz hiše in od postelje ter tako doseči dobro letino, veliko žita, vina, živine, mir pred Turki in dolgo življenje. Celó rajnim hoče pomagati iz vic v nebesa, da bi dosegli večno zveličanje. In če kdo v hiši zboli, se bolnik ali kdo drug namesto njega, npr. oče ali mati, zaobljubi, da hoče prinesti in dati veliko darilo devici Mariji ali kakemu drugemu svetniku v tej ali oni cerkvi, bodisi govedo, vola, tele, ovco, nekaj funtov voska ali ustrezno vsoto denarja in najlepšo bolnikovo obleko ali pa da pojde na daljno romanje. Zato prečesto romajo v Rim, Loreto, v Ötting in Sankt Wolfgang na Bavarsko, a redno vsakih sedem let v Aachen na daljnem Nemškem.

Sezidali so in še zidajo poleg svojih župnih cerkvá skoraj na vseh posestvih, hribih in lepih ravninah, v gozdovih in šumah velike cerkve, včasih po dve skupaj, tako da je v mnogih župnijah postavljenih po 24 in več podružnic in kapel, in vsak dan jih še postavljajo.

In tolikšno pogansko in nepotrebno zidanje uganjajo samo na prigovarjanje in povelje lahkomiselnih, norih in nepoštenih ljudi, ki jim trdijo in pravijo, češ da se jim je prikazala v sanjah, v snu ali sploh ponoči devica Marija ali sicer kak drug svetnik ali svetnica. Nekateri se podnevi zgrudijo pred ljudmi, kakor bi imeli božjast, in po dolgem tresenju in cepetanju začno pripovedovati, da jih je devica Marija ali kak drug svetnik ali svetnica tako vrgla, z njimi govorila in ukazala, naj se zdaj na tem, zdaj na onem hribu, v dolini ali gozdu sezida cerkev, naj hodijo tja s križi, naj darujejo, beró mašo in romajo; če pa tega ne bi storili, tedaj hočejo Marija, svetnik ali svetnica, ki so se prikazali, pobiti s točo vse žito na polju in vinograde ter poslati táko smrt nad ljudi in živino, da ne bo ostal niti tretji del živ.«

Delavska knjižnica v Ljubljani

Vir: (1934) Protestantski pisci XVI. stoletja. Tiskovna zadruga, Ljubljana.

Trubar si je torej že na začetku oblikoval svoje stališče, ki se je seveda razlikovalo od njegovih tovarišev. Na teh stališčih je nato gradil svoje ideje in poslanstvo – njegov glavni namen oziroma cilj je bil dvig ljudstva iz teme neznanja in obuditev politične zavesti.

V predgovoru Prvega dela novega testameta (1557) Trubar navaja, da ga je v Trstu tržaški škof Peter Bonomo¹³ vzgajal, učil in pošteno navajal k popolni pobožnosti. Leta 1540 je pod Bononovim vodstvom bral Calvinovo Institutio preko katere je spoznal, da je smisel vere v poštenem življenju in da se z njeno pomočjo lahko urejajo tudi medsebojni odnosi. Zaradi svoje emigracije se je Trubar kasneje navezal predvsem na luteransko reformacijo, vendar tudi to ni pomenilo teološke preusmeritve. Nobenega dokaza ni, da bi Trubar po seznanitvi s švicarskim reformiranim naukom kadarkoli zanikal dejansko prisotnost Kristusovega telesa in krvi pri obhajilu. Čeprav je kasneje Trubar sprejel Lutrovo vero, je bilo to le dejanje, ki mu je omogočilo, da je v danem trenutku lahko nadaljeval s svojim delom. (Kuzmič, 1997: 12)

Vse te misli in ideje, ki jih je Trubar spoznaval skozi čas, so v njem oblikovale nekakšno zavest in obenem gorečo željo po spremembah. Trubar je sicer na začetku še verjel, da je reforma mogoča in izvedljiva znotraj obstoječe cerkve, vendar se je kasneje izkazalo, da dejansko ne gre več za reformo, temveč za verski razkol, ki se z vsakim novim dogodkom še pogloblja in postaja vse bolj dokončen. Tako augsburški verski mir in kot tudi sam potek tridentinskega cerkvenega koncila (1545-1563) sta pokazala, da sprava znotraj obstoječe cerkve ni več mogoča. (Šega, 1975: 120)

¹³ Peter Bonomo je študiral posvetno in cerkveno pravo v Bologni. Temeljita izobrazba na italijanskih univerzah in rodbinske zasluge za Habsburžane so mu odprle vrata avstrijskega dvora. Leta 1491 je postal sekretar cesarja Friderika in po njegovi smrti postal svetovalec njegovega naslednika cesarja Maksimiljana. Leta 1523 je opustil dvorno službo in se vrnil v rodni Trst. Bil je humanist in učen mož, ki je rad prenašal svoje znanje in verske ter politične nazore na mlade klerike, ki jih je zbral okoli sebe, med njimi je bil tudi Primož Trubar, in jih pripravljajal za duhovniški poklic.

6. POLITIČNA MISEL PRIMOŽA TRUBARJA

6.1. Kdo je bil Primož Trubar?

Primož Trubar se je rodil 8. junija 1508 v vasi Rašica, ki je bila v tistem času bila precej prometna kraj, saj je skozi njo vodila pomembna trgovska pot s Hrvaške in Dolenjske čez Bloke proti morju. Ker je Trubar že zelo zgodaj pokazal zanimanje za učenje, ga je njegov oče, ki je bila podložnik Turjačanov, mlinar in cerkveni ključar, z dvanajstimi leti poslal na šolanje v Reko. Šolo je po dobrem letu zapustil zaradi turške nevarnosti in odšel v Salzburg, kjer se je prvič seznanil z reformacijskimi nauki. Kot

Slika 6.10: Primož Trubar

Vir: (1962) Primož Trubar. Mladinska knjiga, Ljubljana

nadarjen učenec je leta 1524 odšel tržaškemu škofu Bonomu za strežnika in pevca. Škof Bonomo mu je še pred posvetitvijo dal župnijo sv. Helene v Loki, dohodki od nje pa bi mu naj omogočali študij na dunajski univerzi¹⁴. Trubar študija na univerzi zaradi ponovne turške nevarnosti ni dokončal. Vrnil se je v Trst, kjer ga je Bonomo leta 1530 posvetil in mu zaupal vikarsko službo v župniji sv. Martina v Laškem. Leta 1535 je prišel v Ljubljano, kjer je bil eden od štirih vikarjev škofa Ravbarja. Leta 1540 se je moral prvič zateči nazaj k Bonomu, ker se je zanj začel zanimati kranjski deželni glavar Jurišič, ki je odločno nasprotoval reformacijskim načelom. Trubar je od Bonoma dobil službo tajnika in kaplanski beneficij pri sv. Maksimiljanu v Celju. Zaradi nevarnosti, ki jo je leta 1542 Trubarju predstavljal koprski škof Vergeri, mu je Bonomo pomagal najti novo službo; to je bil kanonikat v Ljubljani. Leta 1543 pa je ljubljanski škof postal Urban Textor, ki se odločil obračunati z reformacijskimi duhovniki. Trubar je tako leta 1548 moral prvič v izgnanstvo.

Trubar je odšel za pridigarja v Rothenburg nad Taubero, kjer je ustvaril prvi dve knjigi, Catechismus in Abecedarium. Izšli sta ob koncu leta 1550, natisnjeni pa sta bili v gotici. Obe knjigi je natisnil tiskar U. Monhart iz Tübingena. Kasneje se je preselil v Kempten,

¹⁴ Uprava župnije in duhovna oskrba vernikov je bila zaupana vikarju Jerneju Ruglju.

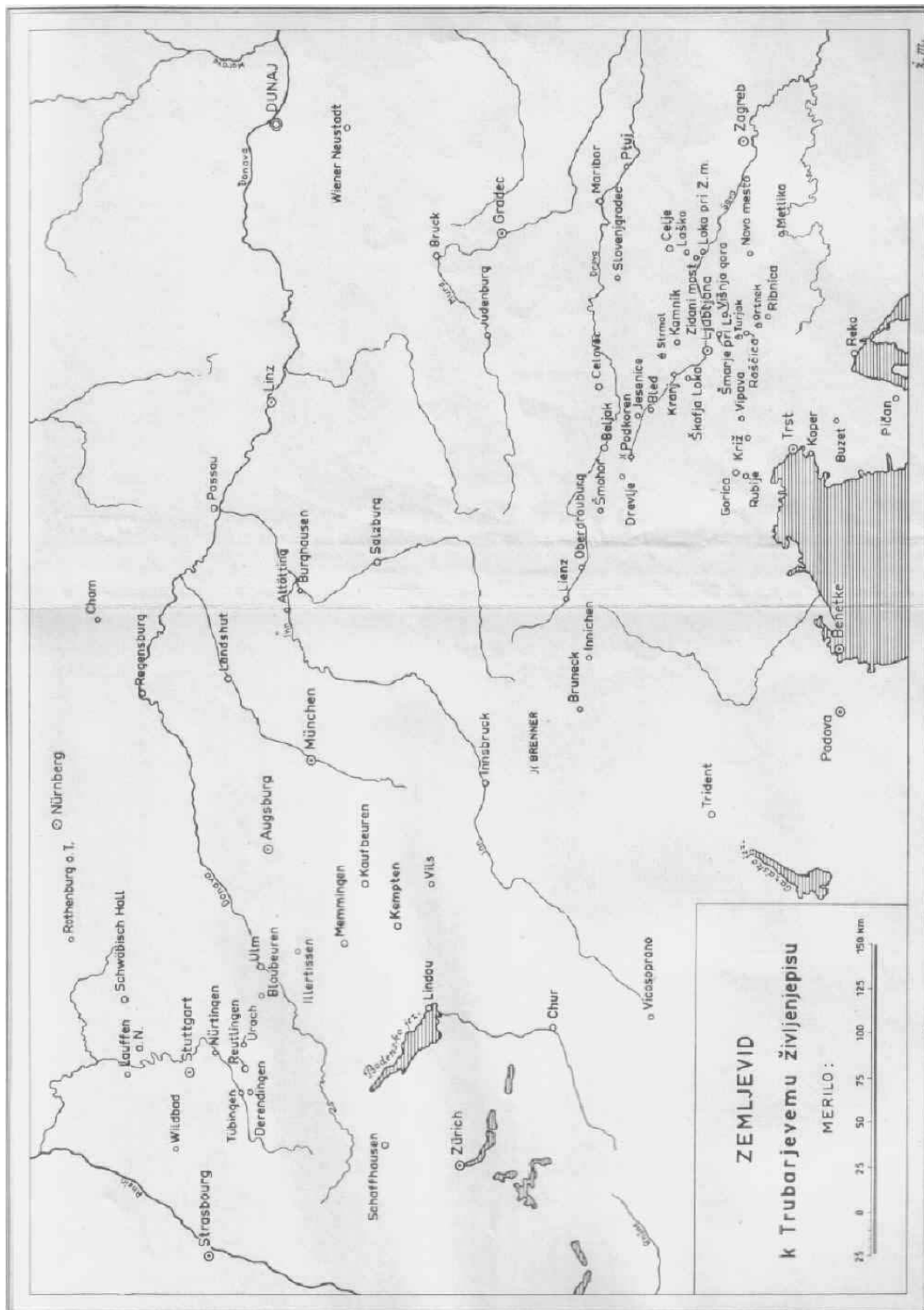
kjer je leta 1554 kot pridigar podpisal pogodbo s tem mestom in zanj pripravil cerkveni red. V tem času se je zanj zopet začel zanimati Vergerij, ki pa je postal vnet zagovornik reformacije. Vergerij je želel, da bi Trubar za Slovence in Hrvate pripravil prevod Biblije. Trubar se je naloge najprej branil, kasneje pa jo je le sprejel. Leta 1555 je Trubar s finančno pomočjo vojvode Krištofa izdal štiri slovenske knjige: prevod Matejevega evangelija, prevod Vergerijeve molitve, katekizem in abecednik. Nato je v Tübingenu dal natisniti prvi del Nove zaveze (1557-1558) kateremu je napisal obsežno posvetilo. Ker si je Vergerij lastil avtorstvo Trubarjevih prevodov, se je sodelovanje med njima končalo. Leta 1559 je bil Trubar ovaden, da so v njegovih knjigah zmote in krivoverski nazori, vendar je zaradi ugodne ocene, ki jo je dobil o svojih delih iz dunajskega dvora, lahko nadaljeval prevajanje Nove zaveze. Leta 1560 in 1561 je izdal tri Pavlova pisma, natisnil nemški register in pregled svojih slovenskih knjig. Ivan Ungand je medtem v Urachu osnoval biblijski zavod, ki naj bi prevzel zalaganje slovenskih in hrvaških knjig, ki bi nastajale s prevajanjem Trubarjevih spisov in bi se tiskale predvsem v glagolici in cirilici. Leta 1560 je dobil vabilo, da se vrne v Ljubljano kot superintendent reformirane cerkve. Dne 26. 6. 1561 se je tako Trubar vrnil v Ljubljano. Septembra 1561 se je odpravil nazaj v Nemčijo, da bi poskrbel za tiskanje svojega dela z naslovom Articuli oli dejli te prave stare vere krščanske, ki je bilo zasnovano kot veroizpoved Cerkev slovenskega jezika. Novembra 1563 je odšel na zelo odmevno agitacijsko potovanje na Goriško in pridigal v slovenskem, nemškem in italijanskem jeziku. Leta 1564 pa je izšla ena njegovih najpomembnejših knjig Cerkovna ordninga, s katero je hotel postaviti temelj slovenski protestantski cerkvi. Konec junija 1565 je Trubar moral zopet zapustiti svojo domovino. K temu je, poleg nenehnih katoliških ovajanj, pripomogla tudi smrt Ferdinanda I. Njegov naslednik je postal nadvojvoda Karel, ki je bil zagovornik ostrejšje proti-protestantske politike.

Leta 1566 je Trubar izdal svoj prevod starozaveznih psalmov in abecednik, naslednje leto pa še mali katekizem, del Pavlovih pisem, polemično pesem proti Turkom in drugim sovražnikom vere ter pesmarico. Leta 1574 je znova izdal katekizem s pesmarico, 1575 pa še svoj najobsežnejši katekizem, ki je bil namenjen predvsem za duhovniško uporabo. Leta 1577 je končal prevajanje Nove zaveze, ki ga je začel 1555, in dal natisniti njen

poslednji del, 1579 pa je izdal še prvi psalm s polemičnimi verzni razlagami. V letih 1581-82 je Trubar v dveh zvezkih dal natisniti svoje največje delo, prevod celotne Nove zaveze. Tik pred smrtjo je prevedel še Lutrovo Hišno postilo, ki pa jo je nato natisnil njegov sin Felicijan. (Javornik in drugi, 1999: 372-378)

Trubar je s svojimi deli utemeljil slovensko protestantsko misel in pokazal, da je slovenski narod sposoben živeti v družbi kulturnih evropskih narodov. Z njim je reformacija dobila narodnostne oblikovalne prvine, njen pomen v zgodovini slovenskega naroda pa je neprecenljiv. Pogled na njegovo literarno zapuščino nam kaže, kako premišljeno je bilo njegovo delo. Slovencem je na začetku dal najnujnejše knjige kot so katekizem, abecednik, pesmarica in koledar. Nato je nadaljeval s poglobitnimi verskimi nauki (Ena dolga predgovor) in praktično postilo ter se lotil novega zakona. Na koncu pa je poskrbel za zahtevnejša dela, cerkveni red, psalter itd. Vse skupaj je izdal 26 del, če pa temu prištejemo še posamezne dele, ki so se prodajali in vezali posebej, se število njegovih del povzpne na 31. Ne smemo pa pozabiti, da je sodeloval tudi pri desetih hrvaških knjigah z nemškim posvetilom in da so njegove pesmi bile objavljene tudi v štirih pesmaricah, ki so jih izdali drugi. Poleg tega pa je ohranjenih 86 rokopisov, povečini pisem, v izvorniku ali v prepisih. (Rupel, 1962: 234)

Slika 6.11: Zemljevid k Trubarjevemu življenju

Vir: (1962) Primož Trubar. Mladinska knjiga, Ljubljana

6.2. Trubarjevo pojmovanje družbe

Če se hočemo dokopati do Trubarjeve politične misli, je treba najprej razumeti čas v katerem je Trubar živel in poleg tega odkriti njegovo razumevanje ter pogled na družbo kot celoto. Vera je z reformacijo dobivala vedno pomembnejšo vlogo pri discipliniranju družbe. Reformatorji so poleg cerkvene reforme strmeli tudi k reformi celotne družbe, vendar pa je bila koncepcija družbe drugačna od današnje. V srednjem veku in v takratni zavesti ni bilo značilno, da bi neposredno in splošno obravnavali družbene pojave, saj so le ti spadali v pojmovni sistem religije oziroma teologije. Celotno razmišljanje o družbi je potekalo s pomočjo religioznih predstav, zato je imelo vsako religiozno – teološko izražanje istočasno tudi družbeni pomen. In v tej luči moramo torej iskati Trubarjeve družbene nazore, na katere pa so med drugim vplivale tudi vsakdanje razmere, v katerih so živeli ljudje v 16. stoletju. (Kuzmič, 1997:15)

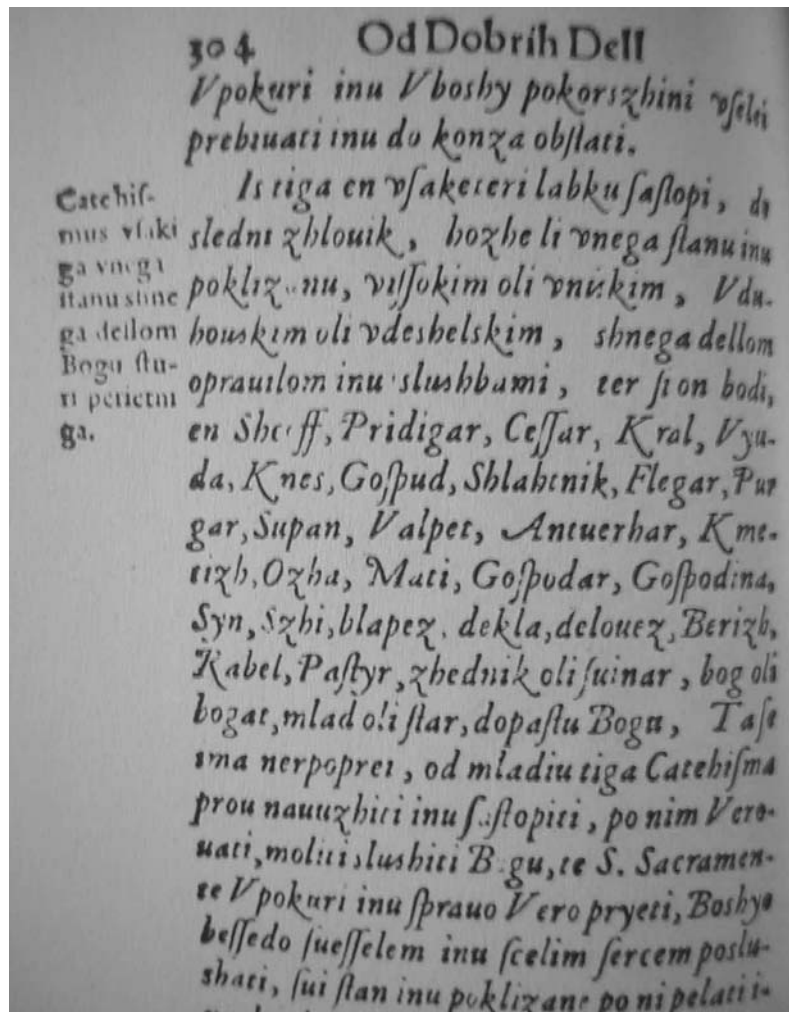
Na Kranjskem ni bilo znanstvenega središča, univerze, ali kakšne druge izobraževalne institucije, ki bi pripomogla k širjenju protestantizma. Glavni nosilec novega verskega gibanja je tako postalo plemstvo. Vzrok za to pa je bil deloma v tem, da na Kranjskem ni bilo deželnega kneza, ki bi prestopil v protestantizem in tako reformiral cerkev, deloma pa tudi v tem, da je plemstvo finančno in politično sodelovalo pri izdajanju slovenskih protestantskih knjig. (Rajšp, 1996: 98)

Vendar pa slovenske reformacije ne moremo omejevati samo na plemstvo, čeprav se zdijo Trubarjevi nazori mogoče bližje nazorom plemstva in deželnega zbora kot nazorom podložnega prebivalstva. Njegov cilj oziroma cilj vseh slovenskih reformatorjev je bila prenova družbenih odnosov v duhu njihovega verskega nauka na osnovi svetega pisma. Trubar je vedel, da v slovenski družba vladata nasprotje in neenotnost med posameznimi sloji, zato je rešitev videl v veri, saj mu le-ta pomeni v prvi vrsti pošteno življenje. Sam je trdno verjel, da le vera spremeni naša srca k dobremu. In kaj je zanj pošteno življenje, pove Trubar v kratkih stavkih: ljubi svojega bližnjega, dobro delaj vsem ljudem, svoj kruh pridobivaj brez škode za druge ljudi in ne boj se govoriti resnice.

Ko torej govorimo o slovenski reformaciji na Kranjskem in družbenih nazorih Trubarja, vidimo, da mu predstavljajo družbeno celoto vsi stanovi in poklici ter da ne dela nobenih razlik med plemstvom ter podložnim prebivalstvom. Zaradi specifičnosti položaja na Slovenskem je tako Trubarja zanimal ves narod in ne le posamezen vernik. Njegovi pogledi na družbo so tako izhajali iz potreb slovenskega ljudstva. Trubar je dobro poznal svoje rojake in s tem tudi njihove težave. Na eni strani so jih nadlegovali Turki, na drugi pa sta jih izkoriščala posvetna in cerkvena oblast. S slednjo se je dodobra srečal tudi sam, saj je zaradi nje moral v izgnanstvo. Ob vseh teh težavah si je Trubar izoblikoval svoje poglede na narod, družbo in državo ter jih tudi v poznejšem življenju ni bistveno spremenil. Vse njegovo poznejše pisanje in delovanje je bilo samo boj za uveljavljanje svojih življenjskih nazorov, da prava vera ne pomaga samo v nebesa, temveč omogoča tudi urejanje odnosov, ki zadevajo življenje na tem svetu. Čutil je dolžnost, da kot duhovni vodja pomaga Slovincem v njihovih nadlogah. (Humar, 1980: 121)

Njegov nauk je bil skladen z njegovimi nazori o družbenih odnosih. Kot ugotavlja Rajšp je Trubar gledal na družbo kot na Kristusovo telo, ki ga sestavlja skupina posameznikov. Vsak posameznik ima, enako kot organi in udje, v tem telesu točno določeno nalogo ne glede na njegov družbeni položaj in samo skupaj kot usklajena enota lahko normalno funkcionirajo. Prvi in osnovni pogoj zato pa je prava vera, ki uravnava to delovanje in skrbi, da med posameznimi deli ne pride do konflikta. Prava enotnost tega telesa pa je lahko dosežena le v pravi cerkvi. V tej cerkvi so si vsi enaki in njihov skupni cilj je zveličanje. Prava vera se tako kaže v usklajenem delovanju družbe, znotraj katere je pomembno, da se vsak začne učiti katekizma v mladosti, ga pravilno razume in po njem veruje, prejema zakramente v pravi veri in pokori, posluša božjo besedo in v skladu z njo živi v svojem stanu in poklicu (glej sliko 6.12).

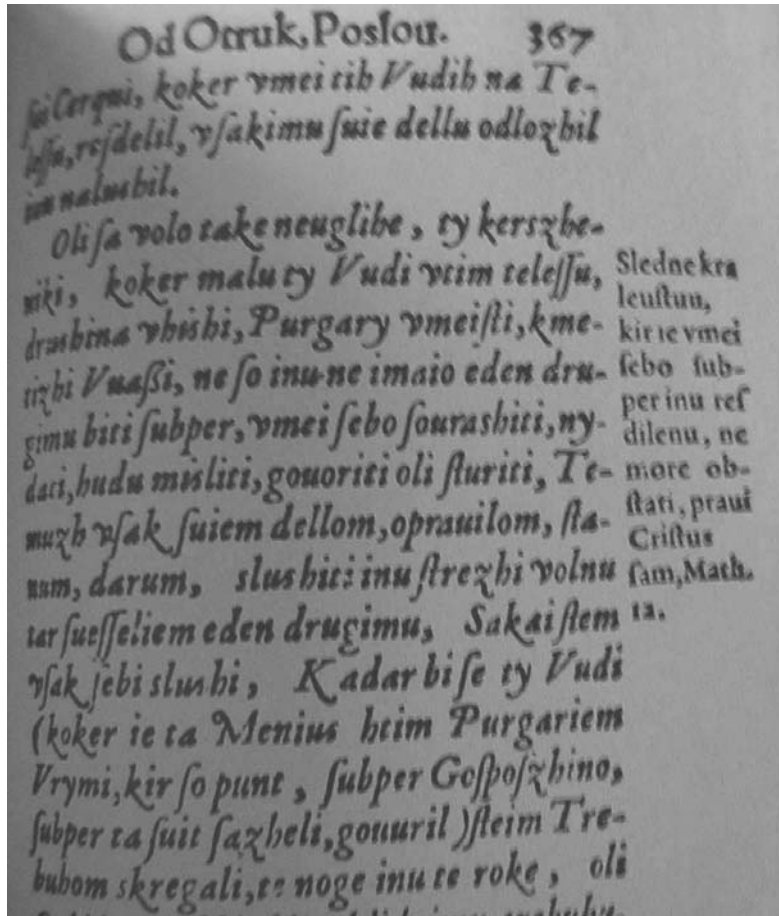
Slika 6.12: Trubar o opravljanju dela

Vir: (1996) Catechismus s dvejma islagama. DZS, Ljubljana

Trubar je verjel, da je bog namenil vsakemu posamezniku vsaj en talent, posameznik pa je nato dolžan, da dani talent skuša čimbolj izkoristi. Bog je med ljudi razdelil različna dela, ki se med seboj razlikujejo po težavnosti, zaslužku, uglednosti in podobno, zato morajo ljudje svoj položaj sprejeti in ne smejo biti drug drugemu nevoščljivi. Poleg tega Trubar vplete zraven tudi problematiko nasprotij med mestom in vasjo, ko pravi, da se meščani in kmetje ne smejo med seboj sovražiti, o drug drugem slabo misliti ali drug drugemu škodovat, temveč naj vsak s svojim delom in stanom drug drugemu služi in se ga veseli (glej sliko 6.13).

Slika 6.13: Trubar o sodelovanju med vasjo in mestom

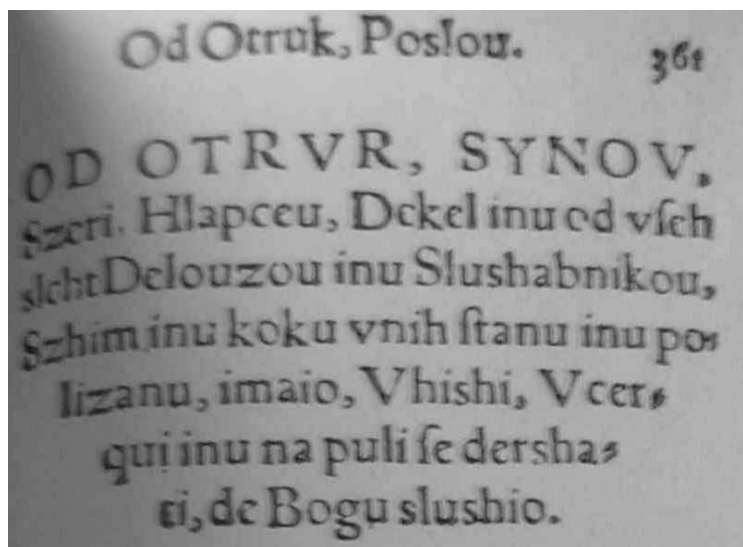

Vir: (1996) Catechismus s dvejma islagama. DZS, Ljubljana

Pri urejanju odnosov znotraj družbe se Trubar sklicuje na pokorščino, ki je izražena s četrto božjo zapovedjo. Otroci morajo spoštovati svoje starše, služinčad gospodarja, učenec učitelje in vajenec mojstra (glej sliko 6.14). Skratka vsakdo mora spoštovati višjo oblast, ki pa je lahko različna. Oblasti so višje: državne, deželne in zemljiške ter nižje ali izvršilne: valpti, biriči in rablji. Njihova naloga je skupaj skrbeti za spoštovanje in izvajanje zapovedi ter prepovedi. Prava oblast oziroma pravična gosposka je tista, ki pravilno razume katekizem in posluša prave pridige. Od nje kot varuhinje desetih božjih zapovedi in upraviteljice božje cerkve pa se pričakuje, da bo zagotavljala pogoje, ki so potrebi za pravilno razumevanje vere in opravlja božje službe. Prav tako mora poskrbeti, da se odpravijo malikovanja, krivoverstvo, čarovništvo, preklinjanje, vse vrste

nedovoljenih spolnih odnosov, nasilje in krivice. V primeru kršitve zapovedi ali prepovedi pa je oblasti na voljo smrtna kazen z mečem ali vislicami.

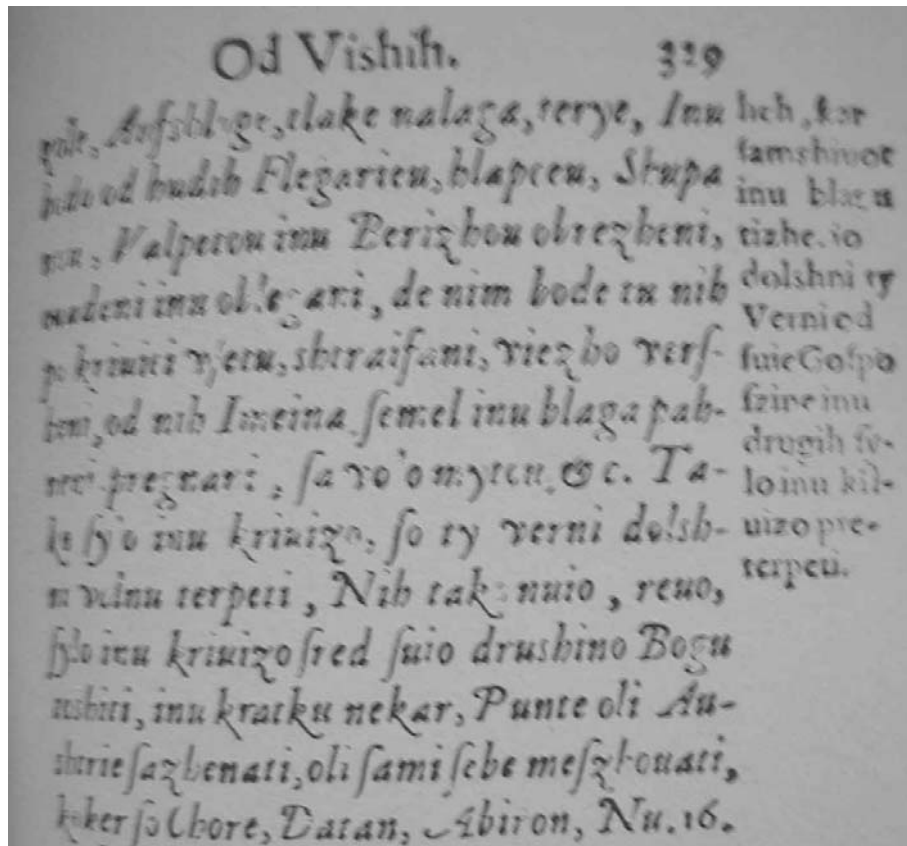
Slika 6.14: Trubar o notranjih družbenih odnosih

Vir: (1996) Catechismus s dvejma islagama.

Trubar je v Catehismu s dvejma islagama pokorščino do gosposke razdelil na dve poglavji. Prvo se nanaša na verske zadeve, drugo pa na posvetne. V prvem poglavju Trubar uči, da ljudem ni potrebno spoštovati predpisov cesarske, kraljeve, visoke ali nizke oz. katerekoli oblasti v primeru, da so le-ti v nasprotju z božjimi zapovedmi. Vendar pa Trubar na tem mestu zavrača možnost upora in kot skrajni izhod za nasprotovanje nakazuje le pravico do mučeništva. V tem primeru čaka mučenca zveličanje in večno življenje, oblast, ki jih je v mučeništvo pripeljala, pa jok in škripanje z zobmi. V posvetnih zadevah, četudi dela gosposka podložnikom krivico, če na primer pobira prevelike davke, dajatve, uvaja nove carine, naklade, tlako, če jim delajo krivico valpti in biriči, če po krivici izgubijo zemljo in premoženje, imajo ljudje pravico svoje nadloge potožiti le bogu (glej sliko 6.15), »inu kratku nekar, punte inu Aushtrie sazhenati.« Trubar podložnikom edino dovoljuje, da iščejo pravico pri hierarhično višjih oblasteh, krivično oblast pa bo doletela božja kazen kot je doletela Celjske grofe. (Rajšp, 1996: 96)

Slika 6.15: Trubar o pokorščini do oblasti

Vir: (1996) Catechismus s dvejma islagama. DZS, Ljubljana

Trubarju so tedaj in tudi kasneje očitali, da se je s tem postavil na stran fevdalcev enako kot Luter, vendar je Trubar to naredil zato, ker je vedel, da nasprotja v sami slovenski družbi zmanjšujejo odpor proti njegovim glavnim sovražnikom – papežu in Turkom. Vsekakor je Trubar razumel upravičen odpor slovenskega kmeta in je videl nasprotja fevdalne družbe, vendar izhoda iz fevdalnega sistema ni videl. Trubar torej uči, da mora vsak posameznik spoštovati oblast, saj je ta postavljena od boga. Vendar Trubar, za razliko od Lutra, omeji tudi oblast in zahteva od nje, da tudi sama spoštuje božje nauke. Od oblasti zahteva, da naj ne zlorablajo svoje moči, kajti niso od boga postavljeni tem, ki dobro delajo, temveč tem, ki delajo slabo. Prav tako so dolžni, da svojo oblast izvršujejo poštenemu človeku v dobro in po božjih naukih, kar velja tudi za cesarja in deželnega kneza. Trubar je tako hotel vcepiti svojemu ljudstvu zavest in spoznanje, da mora tudi vsa oblast spoštovati božji nauk in cerkev. Božja cerkev pa je samo cerkev, ki oznanja čisto evangelijsko resnico, torej protestantska. (Humar, 1980: 124)

6.3. Prva slovenska knjiga

Prva slovenska knjiga ni bila napisana in objavljena nepričakovano ali iznenada, temveč je nastala kot premišljeno in zavestno dejanje s katerim je hotel Trubar, kljub temu da je zaradi verskega pregona živel na tujem, nadaljevati svoj program. Edina razlika je bila v tem, da je pridige, s katerimi je napadal katoliško cerkve in opogumljal slovenski narod, zamenjal s pisano besedo. To, da vsak narod potrebuje versko knjigo v svojem jeziku, je spoznal že ob branju Erazmove Hvalnice norosti in njegov izgon iz domovine je tako še samo pripomogel k temu, da je Trubar prešel od besed k dejanju. Vprašanje, ali bi Trubar, če bi ostal doma, vseeno napisal knjigo v slovenskem jeziku, pa ostaja nedogovorjeno.

Trubar je moral zapustiti domovino, ker se je kralj Ferdinand odločil, da odločno nastopi proti novovercem, saj so ti s svojimi nauki izpodkopavali temelje rimske cerkve, ki je bila glavna opora politične moči habsburške hiše. K tej odločitvi je pripomogel tudi sklenjen mir s Turčijo. Sultan Sulejman se je pripravljal na vojni pohod proti Perziji, kar je povzročilo zmanjšanje turških vpadov v habsburške dežele. S tem so tudi protestantski knezi izgubili svojo obrambno vlogo, s katero so kralja pogosto izsiljevali v zameno za svojo vero. Zalet pri obračunavanju z novoverci, pa je Ferdinand dobil tudi z bitko pri Muhlbergu (1547), v kateri je premagal nemške protestantske kneze. Pri tej svoji akciji ni pozabil na Ljubljano. Izdan je bil ukaz, da se tudi v Ljubljani zaprejo vodilni protestantje med katerimi je bil tudi Trubar. (Humar, 1980: 98)

Trubar se je v kratkem času moral odločiti ali se pokori politični volji deželnega kneza Ferdinanda Habsburškega, ali pa si čimprej poišče zatočišče nekje izven habsburških dežel. Trubar se je odločil za slednje, saj je le tako lahko nadaljeval s svojim delom. S odhodom iz domovine, kot pravi Humar, pa je Trubar postal prvi pomembni slovenski politični emigrant. (Humar, 1980: 100)

Kljub temu, da se je Trubar vseskozi bolj zanimal za švicarsko reformacijo, se je odločil oditi na Nemško, saj ni hotel izgubiti stike s svojimi rojaki in somišljeniki na

Kranjskem.¹⁵ Kranjska je bila v tistem času del velikega nemškega cesarstva in v tesnih trgovskih stikih z gornjenemškimi deželami. Prav tako je večino vseh kranjskih študentov študiralo na nemških univerzah. Trubar je v Rothenburgu¹⁶ dobil službo pridigarja. Opravljal je nemško mašo, torej luteransko božjo službo. Ravno v tem času pa je nemški državni zbor v Augsburgu (15. maja 1548) na cesarjev pritisk sprejel verski zakon – interim.¹⁷

Trubar je vedel, da mora čim prej nekaj storiti za svoj narod. Ravno ko so se ljudje pričeli zavedati vsebine njegovih pridig, je moral v izgnanstvo. V knjigi je našel način s katerim je svojemu ljudstvu lahko iz tujine prenesel svoje poglede na vero, na odnose med človekom in bogom, na odnose človeka do človeka. Poznejši ocenjevalci Trubarjevega dela so ugibali kaj točno ga je gnalo k pisanju. Ali je to bila verska vnema ali ljubezen do domovine? O. Skrausky¹⁸ ugotavlja tri nagibe, zaradi katerih je Trubar pisal knjige in jih širil med rojaki. Zavedal se je svoje odgovornosti pred bogom za darove, ki jih je imel. Na ta način je hotel poskrbeti za slovensko protestantsko cerkev in naposled je delal to iz misijonskih razlogov, saj je želel razširiti pravo vero med južnoslovanskimi narodi. K temu so ga silile tudi razmere, saj je samo s pisano besedo lahko ostal v stiku z rojaki in samo tako opravljal svoje poslanstvo. K temu pa ga je priganjala tudi protestantska etika, da mora vsak imeti svoj poklic za božji dar, in z njim služiti bogu in bližnjemu. (Humar, 1982: 107)

V tem času so se v Evropi začeli pojavljati tudi nacionalni jeziki, ki so začeli izpodrivati latinščino - jezik v katerem se je tedaj kulturno izražala vsa zahodna Evropa kot tudi katoliška cerkev. Krepitev in razvoj nacionalnih jezikov sta povzročila tudi hitrejši propad fevdalnega sistema, ki je poleg latinščine veljal za enega od temeljev zahodne

¹⁵ Švica je bila v tistem času državnopravno še vedno del nemškega cesarstva, dejansko pa politično samostojna. Zato so tudi trgovske in druge zveze Kranjske s švicarskim mesti bile povsem neznatne.

¹⁶ Tukaj je Trubar preživel naj srečnejša leta svojega življenja. Uredil si je dom, se poročil in pričakoval svojega prvega otroka.

¹⁷ Protestantom je dovolil obhajanje pod obema podobama in duhovniško poroko, obenem pa določil, da mora vse ostalo ostati pri starem, dokler cerkveni zbor dokončno ne uredi cerkve s splošno cerkveno reformo. Vsi so morali priznavati katoliški nauk o opravičevanju, vseh sedem zakramentov, mašo post in drugo.

¹⁸ Zgodovina Slovencev (1979). Ljubljana: Cankarjeva založba.

enotnosti. Glavno vlogo pri širjenju nacionalnih jezikov pa gre pripisati protestantizmu. Reformatorji so verjeli, da vsak jezik predstavlja bližnjico, ki omogoča neposreden stik človeka z bogom. Razloge za takšno prepričanje so našli tako v novem zakonu Svetega pisma, kot tudi v starem. Tudi bog je na gori Sinaj govoril ljudem v njim razumljivem jeziku, ki pa ni bila latinščina ampak hebrejščina. Tudi to spoznanje je nedvomno vplivali na sprejetje Trubarjeve odločitve, da napiše knjigo v slovenskem jeziku. (Javoršek, 1986: 79)

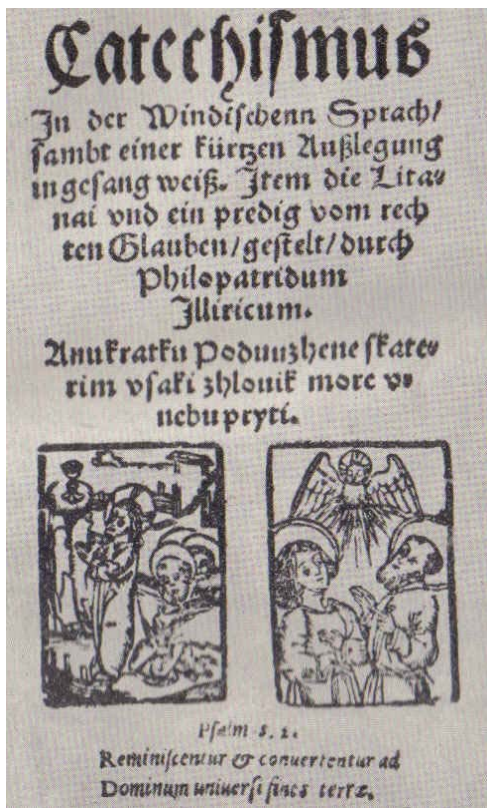
Trubar je tako napisal prvo slovensko knjigo in tako postal prvi slovenski pisatelj in oče slovenske književnosti. Vendar pa se strinjam z oceno Rupla in Humra, da je Trubarju knjiga bila le pripomoček, s katerim je hotel med slovenskim ljudstvom širiti svoje ideje ter svoje poglede na vero in družbo. To potrjujejo tudi dejstvo, da Trubar pri pisanju svojih knjig ni nikoli posebej pazil na jezik in obliko ter je le s težavo sprejemal novitete. Torej je Trubar pri svojih delih gledal v prvi vrsti na vsebino in ideje, ki jih je namenil svojim rojakom.

Primož Trubar pa je pri nastanku in izdaji svoje prve slovenske knjige naletel na številne ovire in težave. Najprej je moral rešiti vprašanje jezika. Slovenščina je že v 16. stoletju bila razcepljena v narečja in kot je Trubar sam zapisal v predgovoru iz Evangelija svetega Matevža: »Slovenski jezik se povsod glih inu v eni viži ne govori – drigači govore z dostimi besedami Krajnci, drigače Korošci, drigače Štajerji inu Dolenci ter Bezjaki, drigači Krašovci inu Istrijani, drigači Krovati« (Rupel, 1934: 12).

Trubar se je zato odločil za govor svoje rodne vasi in kot se je kasneje izkazalo je bila njegova izbira najbolj primerna, saj se je prav zaradi svoje zemljepisne lege to narečje lahko uveljavilo do časti knjižnega jezika. Druga težava s katero se je srečal je bila pisava. Ker je vedel, da zna največ ljudi na Slovenskem nemško brati, se je odločil za gotico. Da pa je njegov način pisanja pravilen je v Ljubljano poslal rokopis, da bi ga njegovi somišljeniki preizkusili in potrdili. Ti so bili s knjigo zadovoljni in odgovorili, naj jo le da v tisk, saj bo s tem naredil mladim in preprostim ljudem veliko dobrega. (Rupel, 1962: 73)

Pri tisku svoje knjige pa se je pojavil nov problem – interim. Ta verski zakon je prepovedoval tiskanje novoverskih knjig in predvideval stroge kazni tako za pisca kot za tiskarja. Tiskanje je lahko odobrila le oblast v primeru, da so bile knjige v skladu z jasnimi določbami verskega zakona. Teh določb Trubarjeva knjiga ni izpolnjevala, vendar jo je bil vseeno odločen izdati. Priložnost je našel na Württemberskem. V tej deželi ob švicarski meji je tedaj vladal vojvoda Ulrich, vnet pristaš protestantizma, ki je dovolil tisk katekizma. Trubar se je kot pisec skril za oznako »rodoljub ilirski«. ¹⁹ Kakor pisec knjige, pa je ostal skrit tudi tiskar. Trubar je dal na koncu knjige napisati: »Tiskal na Sedmograškem Jernej Škrjanec«. ²⁰ (Humar, 1980: 129)

Slika 6.16: *Catechismus 1550, naslov*

Vir: (1962) Primož Trubar. Mladinska knjiga, Ljubljana

Slika 6.17: *Catechismus 1550, predgovor*

VSEM SLO
VENCOM gnado, myr,
mylhost inu prau
spoznane božye skuzi
Jezusa Kristusa
prossim

Lubi kersčeniki!
Jest sem le-te
štuke iz Sveti-
ga pisma (inu
nih izlage v te
peisni zložene), katere vsaki za-
stopni človik, kir hoče v nebu
pryti, ima veiditi inu deržati, h
tim tudi to litanio inu ano pri-
digo v le-te buqvice pustil pre-
pisati v naš iezik Bogu na čast
inu h dobromu vsem mladim
tar preprostim ludem naše de-
žele. Zakai iz tih se vsaki lahku

A iii

Vir: (2002) Primož Trubar. Rokus, Ljubljana

¹⁹ Latinska ozraza illyricus, kar je pomenilo ilirski, in Illyricum, kar je označevalo pokrajino – Ilirik, sta bila v Trubarjevem času med pisci v zahodni Evropi dobro znana. Papež Nikolaj V. je leta 1453 ustanovil v Rimu »Collegium Illyricorum« - hospital za Ilirce, ki je sprejemal romarje Slovane (Slavoniae nationum) iz Dalmacije, Hrvaške, Bosne pa tudi Istre, Kranjske, Štajerske, Srbije in celo Bolgarije. Lahko trdimo, da je takrat »ilirski« pomenil »južnoslovanski«. (Humar, 1980: 111)

²⁰ Ogrska dežela Sedmograška (Erdelj) je bila izven meja nemške države in tam določbe interima niso imele veljave

6.4.1. Vsebina prve slovenske knjige

Trubar je razmišljal, da bi bila prva slovenska knjiga sveto pismo, vendar ker ni poznal ne hebrejščine in ne grščine, se je tej zamisli moral odreči. Erazem je učil, da je treba Sveto pismo prevajati iz izvirnika, sicer se lahko pojavijo usodne zmote in napake.²¹ Trubar je poleg tega vedel tudi, da bi za prevod porabil preveč časa, četudi bi imel ob sebi prevajalca. Zato se je odločil dati Slovencem samo tiste nauke, po katerih se protestantizem loči od katoliške cerkve. (Javoršek, 1986: 89)

Prvi slovenska knjiga vsebuje 130 listov, oziroma 260 strani. Razdeljen je na dve dela in se med seboj ločita že po zunanji podobi. Prvi del, ki bi ga lahko imenovali tudi poučni, obsega tiste verske nauke po katerih se je nova vera razločevala od stare. Na koncu prvega dela so navodila, kako se mora vsak vernik obnašati in služiti bogu; to je takoimenovana »hišna tabla«. Drugi del, ki je pojasnilo prvega in je bil praktično usmerjen, je bil namenjen predvsem opravljanju protestantskega bogoslužja . Vsebuje šest pesmi z melodijami, ki so namenjene obnavljanju naukom iz prvega dela, dodana pa je še litanija, dve kolekti (skupni molitvi) in obsežna pridiga. (Rupel, 1962: 78)

Kljub temu, da se je pri pisanju zgledoval po drugih predlogah, je ta knjiga ena njegovih najizvirnejših. V tistem času je bil za vzor Lutrov katekizem iz leta 1529, vendar se Trubar pri svojem delu ni dosledno držal oblike in razporeditve vsebine. Luter v svojem katekizmu za izhodiščno točko postavi boga in začenja svoj katekizem z desetimi božjimi zapovedmi. Trubar pa začenja prvo slovensko knjigo pri človeku, ki ga je bog ustvaril po svoji podobi. Do odstopanj pri Trubarju prihaja tudi pri razlagi verskih resnic, ki so jih vsa protestantska gibanja tedanje dobe približno enako razlagala. Torej je Trubar vseskozi vpletal svoje misli ter poglede ter nekako prilagajal vsebino razmeram, ki so bile na Slovenskem. (Humar, 1980: 115)

Namen prve slovenske knjige je bil omogočiti razlago verskih resnic v razumljivem oz. domačem jeziku. Slovenščina, ki je veljala za jezik tlačanov, je tako postala obreden jezik

²¹ Prav zato je Erazem v smislu renesančnega gesla »ad fontes« - »nazaj k virom« na novo prevedel Sveto pismo iz hebrejščine in grščine v latinščino.

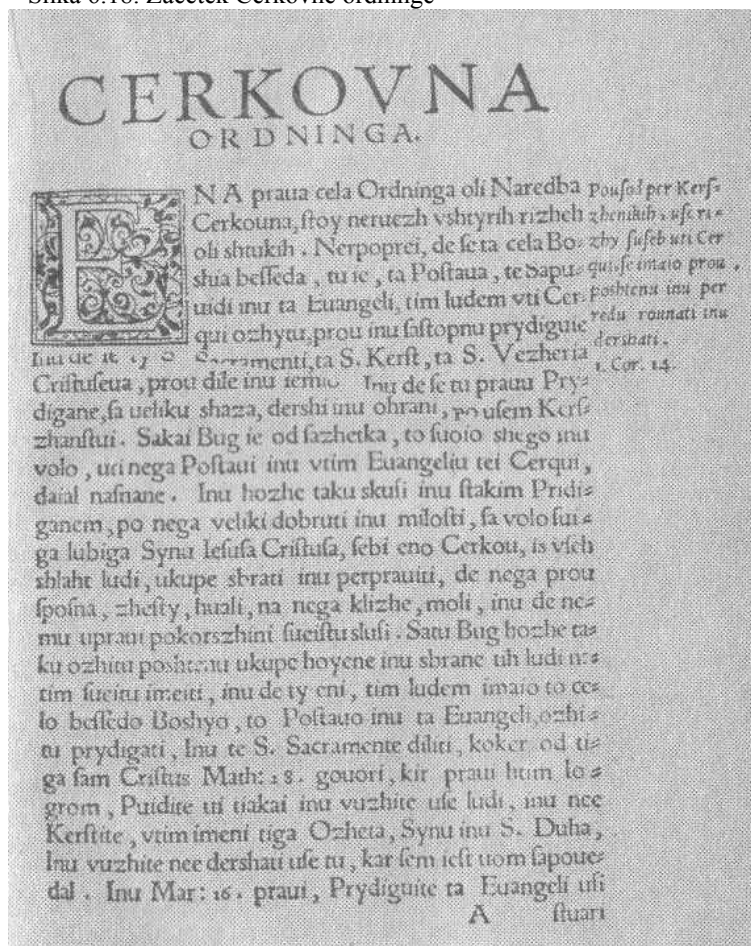
in soustvarjalec nove verske družbe. S prvo knjigo je bil položen tudi temelj slovenski cerkvi, katere namen bi bil združiti slovenski narod. In kot ugotavlja Javoršek se mogoče prav zaradi tega tako prostodušno kaže v prvi slovenski knjigi tudi Trubarjev družbeno-politični, ne pa samo idejni nazor. (Javoršek, 1986: 93)

Vsebina katekizma je teološka in kot zatrjuje Rajhman najdemo v katekizmi nekatere misli, ki so lastne le Trubarju in jih zato ne moremo spraviti v okvir katerekoli protestantske smeri. Tudi pri odnosu do posvetne oblasti se Trubar bolj približa Švicarjem kot pa Lutru. Najvažnejše pa je dejstvo, da je prva slovenska knjiga namenjena vsem Slovencem (glej sliko 6.17) in da v prvi slovenski knjigi pisec poudarja slovenski jezik. Dr. Jože Rajhman zaključuje svojo razpravo o Trubarjevi prvi knjigi s pomembno ugotovitvijo: »Prav iz dejstva pa, da je pri njem tako močno naglašena narodnostna pripadnost, ki je ni čutiti pri Vlačiću, nam odpira pot k razumevanju ne le vsega Trubarjevega dela, ampak predvsem prvega katekizma. Narodna pripadnost ni namreč tista silnica v njegovem življenju, ki ga nagiba k delu za Slovence. Svoje poslanstvo pojmuje le v okviru slovenskega naroda, le zanj je poslan.« (Rajhman, 1977: 129, 130)

Prva knjiga je bila namenjena širokemu krogu uporabnikov. Namenjena je bila tako tistim, ki se učijo kot tistim, ki poučujejo. Trubar je s pomočjo katekizma skušal tudi rešiti tako narodnostna kot versko-organizacijska vprašanja. Nakazal je potrebo po ustanovitvi slovenske cerkve in povedal svojim rojakom, da so narod, ki govori isti jezik. S tem je odprl pot k oblikovanju slovenske narodne skupnosti ter slovenskega kulturnega in političnega življenja. In kot zaključuje Humar so Slovenci s prvo knjigo dobili nekoga, ki jih je narodno prebudil in jim pokazal pot k napredku. (Humar, 1980: 125)

6.4. Slovenska cerkovna ordninga

Slika 6.18: Začetek Cerkovne ordninge

Vir: (1975) Slovenska cerkovna ordninga. Mladinska knjiga, Ljubljana.

Ko je leta 1555 zavladelo načelo *cuius regio, eius religio*, se je položaj protestantskega gibanja nekoliko zaostрил. Težava je bila v tem, da je bil vladar pripadnik katoliške vere in je tako imel v vseh svojih deželah pravico zahtevati svojo vero. Na drugi strani pa je plemstvo, ki je takrat živelo na Slovenskem, skoraj v celoti sprejelo protestantizem, saj mu je le ta prinašal več politične moči. Nova vera je plemstvu omogočala prilaščanje zemlje in mu dajala v roke tudi vodstva cerkvene organizacije, v miselnosti tedanjih ljudi pa je bila cerkvena organizacija začetek in konec življenja. Novo vero je sprejelo tudi meščanstvo, kajti protestantizem je imel kot versko gibanje z izrecno individualistično osnovo in navdihom tudi posledice v gospodarskem življenju.

Augsburški verski mir je poleg državnega priznanja nemškim deželam prinesel tudi priznanje in zmago protestantizma. Na drugi strani pa je slovenske dežele, ki so bila dedna last katoliških Habsburžanov, obsodil na propad in izničenje protestantizma. V tem času je Ferdinand I. v avstrijske dežele sprejel prve jezuite s pomočjo katerih je nastopil proti reformaciji. Pri svojem dejanju pa je moral tudi nekoliko upoštevati dejstvo, da potrebuje za uspešno obrambo pred Turki domačo plemstvo in njihovo finančno podporo, prav tako pa si s preostrimi ukrepi ni smel kot novo izvoljeni rimsko nemški cesar (1556) nakopati zamere in nasprotovanja nemških protestantskih deželnih knezov, ki so mu pripomogli k tej izvolitvi. Zaradi teh okoliščin in dejstva, da je Ferdinandov sin Maksimilijan, ki je potem nasledil očeta, veljal za privrženca reformacije, je ostalo protestantom v avstrijskih deželah dovolj maneverskega prostora, da so lahko nadaljevali svoja prizadevanja.

Leta 1560 so kranjski deželni stanovi povabili Trubarja, da se vrne v Ljubljano za pridigarja. Trubar je nekaj časa okleval preden se je odločil vrniti, saj je v Ljubljani bilo še vedno v veljavi cesarjevo zaporno povelje iz leta 1547 in sklep duhovnega sodišča o njegovem izobčenju iz cerkve. Prav tako pa se je zavedal kako nezanesljiv in dvoumen je v novo ustvarjenem versko političnem ravnotežju pravni položaj nove cerkve, ki ji je bil z odločitvijo kranjskih deželnih stanov, a brez vladarjeve vednosti in privolitve izbran za prvega pastirja. Njegovo oklevanje in iskanje mnenj nakazuje, da se je Trubar zavedal kakšne verske in politične razmere vladajo na Slovenskem. In ravno ta nejasen položaj ga je prignjal k temu, da se je odločil lotiti svoje naloge na začetku – pri organizacijsko pravni ureditvi in utrditvi nove cerkve. Čeprav je sprva še preudarjal, kakšna naj bi bila nova ureditev, in je v ta namen iskal mnenja ne le pri vojvodi Krištofu, ampak tudi pri posameznih vidnih teologih iz bližnjih württenburških mest, je vedel, da mora ta ureditev ustrezati posebnim cerkvenim razmeram in narodno jezikovnim potrebam slovenskih dežel. (Šega, 1975: 119, 120)

Trubar je zaradi nujnosti razmer kakršne so vladale odločil, da napiše slovenskim deželam cerkveni red. Cerkveni red je takrat veljal že za nekaj vsakdanjega. Imele so ga

vse nemške protestantske dežele in svobodna mesta. Vsi ti cerkveni redi so si kljub razločkom bili precej podobni med sabo in so temeljili v glavnem na treh ali štirih osnovnih virih. To so bili Melanchtonov pouk vizitatorjev župnikom v kneževini Saški iz leta 1528, določila vizitacijskega konventa v Schwabachu in vizitacijska naredba mejnega grofa Jurija Brandenburškega iz istega leta, württemberški cerkveni red iz leta 1553 oz. 1559 in mecklenburški cerkveni red iz leta 1552. Toda cerkveni red je bil pravni akt, ki ga je smela sprejeti za to pristojna posvetna oblast. Po določbah augsburškega verskega miru, ki je veljal za vso nemško cesarstvo, so deželne cerkvene rede lahko izdajali samo deželni knezi, mestne pa mestni sveti. Trubar z pisanjem cerkvenega reda ni imel težav, saj ga je pred leti napisal že za svobodno mesto Kempten, ki ga je nato uzakonil mestni svet kot najvišja mestna oblast. Edina težava pri slovenskem cerkvenem redu je bila pravna veljava. Trubar je vedel, da mu tako veljavo lahko da samo deželni knez, ki pa je bil katoliški Ferdinand. Torej si je Trubar moral izmisliti nekaj novega. (Humar, 1980: 389)

Trubar kot superintendent slovenske cerkve pravne veljave ni mogel zagotoviti, prav tako ni mogel računati s tem, da bi mu jo bil pripravljen zagotoviti deželni knez kot nosilec posvetne oblasti. Zato je Trubar poiskal pomoč pri deželnih stanovih, ker je upal, da bo lahko z njihovo pomočjo vsaj *de facto* uveljavil svoj cerkveni red in z njim enotno versko prakso v slovenskih pokrajinah in na Hrvaškem. Da je bilo Trubarju soglasje deželnih predstavnikov potrebno, je razumljivo, saj je šlo v tem primeru za besedilo, ki naj bi utrdilo organizacijski red in delovanje nove cerkve in ki naj bi torej ne imelo le verske, temveč tudi pravno veljavo. (Šega, 1975: 122)

Po vrnitvi v Ljubljano 1562 je Trubar, ko je v deželni hiši poročal deželnim in mestnim predstavnikom o delu in potrebah nove cerkve, predlagal kranjskim deželnim stanovom, naj se posvetujejo in preudarijo, kakšen cerkveni red vzpostaviti v Ljubljani in na podeželju: »Vaše milosti in gospostva naj tudi razmislijo in se posvetujejo, kakšen cerkveni red naj bi uvedli tukaj in na podeželju. Najbolj mi še ugaja württemberški. In naj bi zaradi šolarjev včasih ob nemških in slovenskih psalmih peli tudi latinske; potrebno bi

bilo in dobro, da smo glede cerkvenega reda in nauka enotni z najbližjima sosednima cerkvama, koroško in štajersko in pridigarji«.(Rajhman; 1986: 117)

Trubar je Ordningo razdelil na tri dele. Prvi del knjige obsega 131 strani in daje strnjen pregled luteranskega verskega nauka. Drugi del je najkrajši in obsega le 30 tiskanih strani in zaobjema pridigarstvo, najobsežnejši pa je zadnji del, ki šteje 185 tiskanih strani in govori izključno o verskih obredih in opravilih. Predvsem je Trubar s to knjigo hotel dati slovenski cerkvi popoln cerkveni red, ki bi poleg določila o cerkvenih obredih in drugih verskih opravilih vseboval tudi povzetek celotnega krščanskega nauka. (Šega, 1975: 129)

6.4.1. Ideja Cerkovne ordninge

Cerkovna ordninga je bila knjiga, ki je veliko bolj kot ostale protestantske knjige vplivala na neposredno zgodovinsko dogajanje svojega časa. Kljub temu, da je si je Trubar pri njenem pisanju pomagal z različnimi nemškimi cerkvenimi redi, je vključil v Ordningo marsikaj svojega, tako v poglavju o izvolitvi novih pridigarjev, o šolah in o plačilu cerkvenih služabnikov. In ravno v teh lastnih vložkih se kaže Trubarjeva samostojna in družbeno napredna misel.

Trubar se je dobro zavedal, da jezik utemeljuje narod in je zato v Cerkovni ordningi zahteval popolno afirmacijo slovenskega jezika. Slovenščino kot jezik zahteva pri vseh cerkvenih obredih, pri verskih opravilih in pri razlagi verskega nauka. Slovenščina se naj vzpostavi tudi od krstnega obrazca do gospodove večerje ter od skupne prošnje molitve do slovesnega škofovskega nagovora ob potrditvi novega pridigarja. Trubar je svoje nauke pogosto podkrepil s primeri iz svetega pisma. Ko v marginalijah (glej sliko 6.19) k poglavju o cerkvenem petju utemeljuje reformacijsko načelo o razumljivem, verniku neodtujenem obrednem in katehetičnem jeziku, se sklicuje na sv. Pavla.

Slika 6.19: Trubar o obrednem jeziku

Vsem zastopnim krščnikom je vejdeče, de ti psalmi inu druge duhovske pejsmi se imajo v ti cerkvi pejti; ampak kir so se dosehmal le v latinskem, tim gmajn ludem nezastopnim jeziku v ti cerkvi pejli, inu tudi mašovali, krščovali inu brali le latinsku, tu mi držimo za nepridnu inu unucnu. Inu kir so s takim latinskim petjem inu branjem tudi hoteli milost, odpuščane tih grehov inu druge riči per Bugi dobiti inu zaslužiti, le-tu mi držimo za enu pregrešene inu zašpotovane te kriji Kristuseve. *Obtu mi hočmo, de vže naprej v ti naši kranjski deželi de se ti psalmi, pejsmi inu vse druge službe božje, ti s. zakramenti v tim slovenskim, kranjskim jeziku se dopernašijo inu dile.* Oli vsaj kadar s. Paul dopusti tudi v ti cerkvi s tejmi neznanimi jeziki tim, kir zastopijo, govoriti, obtu ti šularji mogo časi tudi latinski v ti cerkvi pejti. Inu ti pridigarji imajo te ludi opominati, de se te psalme inu pejsme prov pejti navuče, v ti cerkvi Boga česte inu hvalijo, nekar de bi v takim petju ta cela božja služba stala, temuč de s takimi pejsmi nih vero trdijo, de na nih ta božji strah, lubezen, volnu trplene bodo pobulšani. Inu obena pejssem v ti cerkvi se nema pejti, samuč ona bo iz svetiga pisma vzeta, de se s tejmi očanašom inu s tejmi psalmi gliha.

S. Paul (1. Kor. 14) veli, de se v cerkvi v zastopnim jeziku govori, pridiguje inu poje. S. Janž v sujeh listeh tim otročičem piše v zastopnim, gmajn jeziku. Obtu v ti cerkvi, zdaj inu vselej se ima pejti, pridigati, zakramente diliti v zastopnim jeziku.

Vir: (1975) Slovenska cerkovna ordninga. Mladinska knjiga, Ljubljana

V besedilu tega poglavja Trubar zavrača latinski jezik kot neprimeren in nekoristen, saj ga preprosti ljudje ne razumejo. Predstave o tem, da si je z znanjem latinščine moč pridobiti večje zaslužnje pred bogom, pa kot zmotne. Trubar dodaja tudi določilo o tem, da se od sedaj naprej v kranjski deželi vsa božja služba, psalmi in petje izvajajo v slovenskem jeziku (glej sliko 6. 19). (Šega, 1975: 133)

Druga, prav tako pomembna, Trubarjeva zamisel pa je bila poskus reorganizacije vseh cerkva na ozemlju današnje Slovenije, za katerega naj bi veljala Cerkovna ordninga. Cerkveni red bi tako postal sredstvo s katerim bi povezal posamezne pokrajine, ki so bile sicer upravno, gospodarsko, cerkveno ali kakorkoli drugače ločene. (Javoršek, 1986: 190)

6.4.2. Cerkovna ordninga o šolstvu

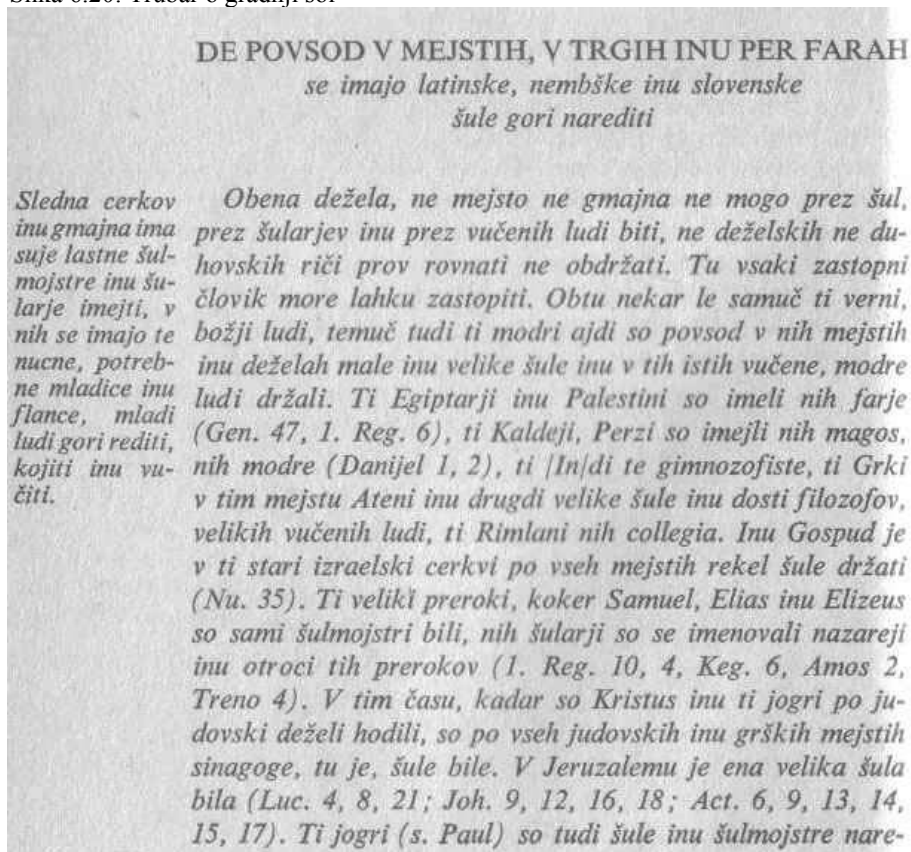
Poglavje, ki govori o šolstvu, je v celoti Trubarjevo samostojno delo. S tem poglavjem je hotel dati Slovencem nekakšno nadomestilo za šolski red, kakršnega so običajno predpisovali cerkveni redi nemških dežel. Šola je bila v tistem času še vedno tesno povezana s cerkvijo, čeprav ni bila več namenjena samo za potrebe duhovniškega naraščaja, temveč so se v njih izvajali programe za vstop uradniške in meščanko pridobitniške poklice. (Šega, 1975: 134)

Položaj šolstva je bil v slovenskih deželah povsem drugačen. Dotlej so na Slovenskem poznali le poklicne šole, ki pa so bile redke. Mestne šole so bile nemške in so dajale najosnovnejša znanja v branju, pisanju in računanju za bodoče obrtnike in trgovce. Samostani so tu pa tam vzdrževali latinske šole, ki so pripravljale mladeniče za duhovniški poklic. Le redki plemiči in meščani so odhajali na boljše latinske šole in univerze v nemške in laške dežele. Šolanje ženske mladine pa je bilo le privilegij plemstva. Mlade plemkinje so se šolale v posebnih ženskih samostanih. To pa je tudi bilo vse, kar so slovenske dežele v tem času lahko ponudile svoji mladini.

Razlog, da je Trubar napisal svoj šolski red, je bil tudi v tem, da se je deželni knez v boju za premoč nad deželnimi stanovni vse bolj obkrožal z učenimi ljudmi. Trubar se je zavedal, da so tako tudi stanovom, njihovi deželni vladi in mestom potrebni učeni in sposobni ljudje. V letih 1450 do 1550 število kranjskih študentov, ki so odšli študirat na univerze, ni bilo večje od deset, vendar se je število precej spreminjalo (prvo stopnjo z bakalavreatom sta dosegla s Kranjskega v povprečju po dva študenta letno, študij z licenciatom ali magisterijem pa je dokončal približno po eden na dve leti. To pa Trubarju ni moglo biti v ponos, zato je v Cerkovno ordningo vpletel svoje poglavje in svoje videnje o šolstvu na Slovenskem. V času, ko so se največji učenjaki za dokazovanje svojih trditev sklicevali na biblijo in Aristotela, se je Trubar skliceval na človeški razum, da lahko vsak človek razume, da morajo biti šole povsod in za vsakogar (glej sliko 6. 20). Sklicevanje na razum pa pomeni začetek samostojnega razmišljanja, kar pa je bilo takrat

katoliški cerkvi izjemno nevarno. V nadaljevanju potem skuša Trubar svojo trditev podkrepiti tudi s pomočjo zgodovine.

Slika 6.20: Trubar o gradnji šol

Vir: (1975) Slovenska cerkovna ordninga. Mladinska knjiga, Ljubljana

Trubar se je, izhajajoč iz potreb po šolah in izobrazbi na Slovenskem, dokopal do revolucionarnih zamisli. Vsaka od njih je bila drzna in napredna. Najprej je zahteval, da se v vsaki fari ustanovi šola. Tako bo znanje doseglo še tako zakotne in nedostopne kraje. Te šole je namenil tako mestni kot kmečki mladini. Nadalje zahteva, da naj v šolo poleg dečkov hodijo tudi deklice. In zadnja takšna misel je bila, da naj bo osnovna šolska izobrazba v slovenskih deželah v slovenskem jeziku (glej sliko 6. 21). (Humar, 1982: 444)

Slika 6.21: Trubar o tem kdo in zakaj naj hodi v šole

Raven tuga en vsaki pridigar inu farmošter ima tudi per suje fari eniga šulmojstra oli mežnarja imejti inu držati, de te mlade hlapčiče inu deklice, purgarske inu kmetiške otroke vuči slovenski brati inu pisati, ta katehizmus zred s to kratko izlago izvuna povedati. Inu de taki hlapčiči inu deklice vsako nedelo ob puldnevi oli ob večernici zred s tejmí farmani v to cerkov pridó inu tak katehizmus, koker je le-tukaj zapisan, vprašajoč inu odgovarjoč očitu inu zastopnu iz vuna gori povedjo.

Otročiči imajo tudi v cerkvi očitu pred to gmajno ta katehizmus gori povedati.

Vir: (1975) Slovenska cerkovna ordninga. Mladinska knjiga, Ljubljana

Trubar je šolo namenil vsem otrokom, ne glede na spol ali socialno pripadnost, zato si je šolo želel v vsakem kraju, tako pri farah kakor tudi v mestih in trgih. V manjših krajih bi tako bile župnijske oz. osnovne, v večjih krajih pa višje oz. poklicne šole. V vseh bi naj bi poučevali učitelji, v župnijskih lahko tudi župnik, podružnik (kaplan) ali cerkovnik. V župnijskih šolah naj bi se učenci in učenke učili slovensko brati in pisati ter na pamet recitirati katekizem. Za višje šole v mestih in trgih je poudarjen pouk nemškega in latinskega jezika, vendar s tem Trubar ni izključil slovenščine, saj je drugod zahteval, naj učenci teh šol sodelujejo pri službi božji s slovenskim petjem in duhovniški kandidati, torej absolventi višjih šol, naj bi odgovarjali pri izpraševanju tudi v slovenskem jeziku. (Rupel, 1962: 177)

Trubarjeva misel o šolstvu je bila tudi drzna zato, ker je bilo treba predvideti od kod dobiti sredstva za novo šolstvo. Trubar se je pri tem predvsem obrnil na deželne stanove, kajti deželni stanovi, posebej plemstvo, je ponekod že dobilo vpliv nad upravljanjem samostanov. In ravno tu je Trubar videl priložnost za ustanovitev šol za slovensko mladino (glej sliko 6.22).

Slika 6.22: Trubar o dolžnosti oblasti do šol

*Cesarji, krali, vijudi inu vsa
vlahť oblast inu gosposćina so dolžni dobre, vućene šul-
mojštre inu umejtelne mlade ludi v te kloštre inu v korarije
postaviti, inu te lene, nemarne, požrešne nećiste inu mali-
kovske farje inu menihe iz nih izvreći inu izpoditi, v slednim
mejstu, v trgu inu per sledni fari šulmojštre inu šularje
držati, v mejstih inu trgih de se latinsku inu nemšku, per
tih farah od farmoštrov, podružnikov inu mežnarjev tu
slovensku pismu, brane inu pisane vući.*

Vir: (1975) Slovenska cerkovna ordninga. Mladinska knjiga, Ljubljana

Trubarjeva misel, da je država dolžna skrbeti za šole, je bila dosledno izpeljana, vendar slovenski protestantje še niso imeli v rokah posvetne oblasti, česar pa se je Trubar dobro zavedal. V primeru, da država ne izpolnjuje svoje naloge, so verniki sami dolžni, da to nalogo opravijo (glej sliko 6.23). Trubar od podložnikov pričakuje, da ne bodo le poslušni do oblasti, temveč naj svojo usodo, če je treba, vzamejo v svoje roke. (Humar, 1982: 447)

Slika 6. 23: Trubar o dolžnostih vseh vernikov do duhovnikov in učiteljev

*Kloštri, fare,
korarije,
kaplanije neso
tim unucnim,
lenim, pijanim,
kurbarskim
farjem inu me-
nihom štiftane
od kralev, ce-
sarjev, vijudov,
gospudov inu
od dobrih kr-
šćenikov,
temuč tim pra-
vim pridigar-
jem, brumnim
šularjem.*

*Iz le-tih očittih inu zastopnih prič iz svetiga pisma vsaki
dobri kršćenik lahko zastopi inu vidi, de ta cerkov, ti verni
so dolžni po božjej postavi inu ordningi tim sujim brumnim
šularjem, vućenim šulmojštrom, zvejstim pridigarjem nih
spodobni žold inu potrebo dati. Inu takim, inu nekar tim
lenim, neumejtnim, nevućenim, nećistim, malikovskim
farjem, menihom, škofom, kardinalom inu papežom, so ti
kršćanski krali, cesarji, vijudi inu bogati ludi te fare, ško-
fije, korarije inu kloštre štiftali. Inu taki lini trebuh inu
požrehi bodo na sodni dan Gospudi Bogu težko rajtingo
moralo dati, za volo kir oni tu cerkovnu blagu, unucnu ž nih
malikovanem, z ofertjo, s kojni inu s kurbami zadejo
inu reztresajo, od kateriga blaga bi se imejli
brumni šularji, vućeni šulmojštri inu
zvejsti pridigarji inu pastirji
rediti inu se
živiti.*

Vir: (1975) Slovenska cerkovna ordninga. Mladinska knjiga, Ljubljana

Trubar je tako dal slovenski šoli vse tiste poglavitne lastnosti, ki so jih potem imele kasnejše ljudske ali osnovne šole. Čeprav je uporaba slovenščine, predvsem pri začetnem pouku, bila namenjena večinoma verskemu izobraževanju, je sama ideja o učenju materinščine pomenila temelj za afirmacijo slovenskega jezika in s tem slovenskega naroda. Prav tako je bila novost ideja osnovne šole, v kateri se naj izobražuje tako moška kot kakor ženska mladina ne glede na socialni status. Trubar je s temi nazori daleč prehitel svoj čas.

Slovenska cerkovna ordninga je nedvomno eno najpomembnejših del Primoža Trubarja. Z njo je hotel v prvi vrsti utrditi položaj slovenske cerkve in jo institucionalno uveljaviti. Slovenska cerkovna ordninga ni bila samo prvi javni utemeljitveni akt slovenske cerkve, ampak tudi prvi cerkveni red v avstrijskih deželah. Vendar pa je Trubar imel, podobno kot pri prvi svoji knjigi, težave z njeno izdajo. Najprej so mu jo zagodli njegovi verski somišljeniki na Nemškem, potem pa tudi domači oblastniki. Ko je 400 izvodov bilo poslanih v slovenske dežele, so jih v celoti izročili deželnemu glavarju. Trubar si je od Cerkovne ordninge veliko obetal, vendar zaradi razmer kakršne so bile ni uspel. (Rupel, 1962: 178)

6.5. Ustanovitelj osnovne šole

Kot ugotavlja Ciperle so bili ob koncu 15. in 16. stoletja družbeni pogoji za razvoj in obstanek šolstva vse bolj neugodni, saj je katoliška cerkev kot organizatorica šolstva izgubljala vse bolj svoj pomen. Duhovščina, ki je bila dolžna skrbeti za mladino, je v tem času vse bolj zanemarjala svojo vlogo. Vse do pojava reformacije se na Slovenskem ni pojavila zahteva po osnovni šoli, ki bi bila namenjena ne glede na spol in premoženjsko stanje, ne glede na njegov bodoč poklic in sedanjo razredno pripadnost. Šele z reformacijo je bila izražena misel, da je človek vreden, da se vzgaja in izobražuje. Zamisel osnovne šole predstavlja velik napredek v moralnem razvoju človeka. Do takšnega spoznanja niso prišli niti humanisti, saj so bili bolj naklonjeni aristokraciji. Šele protestantje so s svojo zahtevo, naj vsakdo sam spoznava božje besede, pripravljali tla za utemeljevanje osnovne šole. Na Slovenskem pa je to misel prvi izrekel in jo s svojim delom tudi uresničeval Primož Trubar.

Že samo zamisel o osnovni šoli je bilo v 16. stoletju težko uveljaviti. Na Slovenskem je bilo to še težje, ker se do reformacije zanjo ni nihče potegoval. Že sama ideja šolati se ne glede na stanovsko pripadnost pomeni kritiko fevdalne družbe. Ker je v tem času fevdalni sistem že oviral razvoj novih družbenih sil, je Trubarjeva ideja, ki je prispevala k razkrajjanju fevdalne stanovske diferenciacije in odpirala vrata slovenskemu ljudstvu do izobraževanja, izrazito napredna ideja in je odigrala na Slovenskem pomembnejšo družbeno vlogo kot jo je ideja osnovne šole na Nemškem.

Svojo zamisel osnovne šole je Trubar prvič izrazil že v svojim abecedniku iz leta 1550, ki ga je namenil »vsem mladim inu preprostim Slovencem«. Torej je abecednik, ki je bil namenjen učenju in razumevanju katekizma, namenil vsem, da bi se s pomočjo njega šolali. Nato je zamisel osnovne šole izrazil v predgovoru svojega dela Ta prvi dejl tiga novega testamta iz leta 1557, kjer pravi: »In ker je Gospod Bog tako poskrbel in dopustil, da se naš slovenski jezik šele v teh poslednjih časih bolje tiska, upam, da boste odslej pošiljali v šolo in dali poučevati v branju in pisanju ne samo tiste vaše mladine, ki jo nameravate poslati v tuje dežele, da bi se učila drugih jezikov, ampak tudi tisto, ki jo

obdržite doma«. Navedena Trubarjeva formulacija združuje kar dve značilnosti osnovne šole: poziv na šolanje ne glede na nadaljnji študij oziroma poklic povezuje z razširjenostjo knjig v materinščini, ki so jih uporabljali tudi učenci v šoli pri učenju katekizma, branja, pisanja in petja, kar je predstavljajo vsebino pouka v Trubarjevi osnovni šoli.

Podobni zamisli se je najbolj približal Luter, ostali protestantski šolniki 16. stoletja na Nemškem pa so bili predvsem organizatorji latinskih rednih šol. Luter je zastopal stališče, naj vsi otroci hodijo v šolo, saj se bodo tako lažje izbrali učenci za študij na visokih šolah. Protestanti so na osnovi svojega mnenja, da je Bog zapustil božjo besedo evangelija vsem ljudem in da jo mora vsakdo sam dojeti, zahtevali, da se morajo vsi, tudi otroci, z njo seznaniti v cerkvi, doma in v šoli. Šola je potrebna za vse ljudi zato, ker so kristjani, da bodo deležni milosti in se tako zveličali ter da bodo mogli na zemlji izvrševati svoje etične dolžnosti, ki jih imajo kot ljudje. Skrb za verski pouk je zato bogu dopadljivo delo, opuščanje poučevanja pa greh. Protestanti so se seveda jasno zavedali, da so šole zelo dobro sredstvo za širjenje in utrjevanje njihove veroizpovedi. Trubar je to izrazil v Cerkovni ordninki z besedami: »S takim se spet ta stara prava vera gori perpravi inu po vsem svejti raztegne.« (Trubar, 1975: 75)

Slovenci so sprejeli osnovno šolo podobno kot reformacijo. Tako so ostali katoliški zlasti tisti družbeni sloji katerim je bila ta šola namenjena. Kljub temu pa je Ljubljana po Trubarjevi zaslugi dobila leta 1563 prvo stanovsko šolo. Njen prvi rektor je bil Lenar Budina. Šola je bila na začetku enorazrednica s poukom latinščine, glasbe, verouka, govorništva in dialektike. Šele nekaj let pozneje se je razvila v pravo srednjo petrazredno šolo. Pred tem je bila leta 1553 ustanovljena stanovska šola v Celovcu, ki pa je imela že dva razreda in dva učitelja. Toda že ti začetki pomenijo kakovosten skok v razvoju šolstva pri nas. Trubarjeva zamisel osnovne šole pa spada med najbolj demokratične ideje 15. stoletja v Evropi. (Ciperle, 1996: 142)

S protireformacijo je protestantska šolska organizacija – razen na skrajnem vzhodnem robu slovenskega ozemlja – razpadla: šolski učbeniki so zgoreli, učitelji in ostali intelektualci bili izgnani, z gimnazijskim šolanjem pa so nadaljevali jezuiti. Ljudska oziroma osnovna šola je bila obnovljene šele z terezijanskimi reformami v drugi polovici 18. stoletje, torej šele čez tristo let. (Kuzmič, 1997: 27)

6.6. Trubarjeva južno-slovanska misel

Trubar se je vseskozi zanimal za politično in versko dogajanje doma in po svetu. Tudi ko je živel na tujem, si je nenehno dopisoval s svojimi rojaki, ki so ga redno obveščali o razmerah, ki so vladale na Slovenskem. Prav tako si je dopisoval z učenjaki na Ferdinandovem dvoru ter se preko Vergerija in istrskih glagoljašev seznanjal z razmerami na Balkanu. Na Balkanu je v tistem času gospodovala Turčija, svoj vpliv pa so v teh deželah skušali širiti tudi Habsburžani in Benečani. Da je bil Trubar dobro seznanjen s položajem ljudi pod turško oblastjo, se lahko prepričamo v posvetilu iz glagolskega Prvega dela novega testamta (1562), ki ga je namenil kralju Maksimiljanu. V njem Trubar opiše težave s katerimi se srečuje slovensko in hrvaško ljudstvo, ki živi ob turški meji, pod Turki v Bosni, Srbiji, Bolgariji in v sosednjih deželah (glej sliko 6.24). (Rupel, 1934: 22).

Slika 6.24: Odlomek iz Trubarjevega posvetila kralju Maksimiljanu (1562)

In čeprav se ti kristjani v Turčiji težko živijo od gospodarstva, posestev, hiš, v katerih prebivajo, in od dela svojih rok, plačujejo vsi, eden več ko drugi, davek pa še desetino, nekateri celo sedmino vseh pridelkov in živine. Kadarkoli pa se odpravi turški cesar ali njegovi paše in poveljniki proti Sofiju ali proti kristjanom, morajo kljub temu krepki in za vojsko sposobni moški z njimi in jim morajo s svojo živino na lastne stroške voziti topove in živež. Povrh pa jih Turki prečesto iz neznatnih vzrokov s kijem bedno pobijejo do mrtvega, tako n. pr. če se jim ne poklonijo, ne umaknejo ali pred njimi ne razjahajo, mnogokrat pa tudi za prazen nič. Tudi jih mnogokrat v njihovih hišah, podnevi in ponoči, napadejo gruče hudobnih, objestnih turških malopridnežev in jim pobero, kar imajo. Večkrat jim ugrabijo nevesto, jo odvedejo in jo čez nekaj dni pošljejo nazaj. Nekateri želijo hčere kristjanov za žene; ti jim morajo ustreči, Turki pa jih odpeljejo in jih prodajo onstran morja v Aziji. Skratka, oblast ne kaznuje Turkov, naj store kristjanom karkoli že.

Vir: (1934) Slovenski protestantski pisci XVI. stoletja. Tiskovna zadruga, Ljubljana

S tem posvetilom je Trubar hotel doseči dvoje. Prvič, opomniti Maksimiljana, da so Slovenci in Hrvatje del njihovega cesarstva in predstavljajo v tem cesarstvu pomembno obrambno vlogo, ter drugič, da bi nemški narod spoznal in čutil njihovo trpljenje in tako bolj izdatno finančno podprl tiskanje protestantskih knjig v slovenskem in hrvaškem jeziku.

Da je Trubar v Turkih, poleg papeža, videl največje sovražnike, gre deloma pripisati tudi njegovim mladostniškim izkušnjam, saj je zaradi njihovih vpadov moral dvakrat prekiniti študij. Čeprav tega Trubar ni nikjer točno napisal, pa naj bi mu Turki v enem izmed njihovih pohodov ubili tudi očeta. Vse to je pripomoglo k temu, da je v njem dozorela, po mnenju Humarja, ena njegovih najdrznejših misli. To je bila verska in duhovna združitev vseh južnih Slovanov. Njihova združitev bi pripomogla k boljši obrambi in uspešnejšemu boju zoper turško vladavino. (Humar, 1980: 193)

Trubar je s svojo idejo hotel prodreti v vsa južnoslovanska mesta in vasi, edino sredstvo za doseg tega cilja pa je videl v knjigi. V svojih predgovorih je pogosto poudarjal, da piše za Slovence in Hrvate. V predgovoru iz Prvega dejla tiga noviga testamenta (1557) je Trubar zapisal, da je pogosto prosil boga, da bi se sveto pismo in druge krščanske knjige prav prevedle in natisnile v slovenskem in hrvaškem jeziku. V predgovoru iz Evangelija svetiga Matevža (1555) pa je zapisal, da bojo razumeli kranjski jezik poleg Krajnecv, Korošcev, Štajercev, Dolenjcev, Kraševcev in Istranov tudi Bejjaki in Hrvati.

Kasneje je Trubar to trditev nekoliko omilil in zagovarjal stališče, da je Hrvatom potrebna knjiga v lastnem jeziku in pisavi. Ko je za Trubarjeve namene izvedel Vergerij, je Trubarju takoj ponudil sodelovanje, ki ga je Trubar najprej zavrnil, potem pa le sprejel. Njuno sodelovaje, predvsem zaradi njunih popolnoma različnih ciljev in nazorov, ni rodilo posebnega uspeha glede hrvaških knjig, vendar je Trubar načrt in idejo ohranil in leta 1557 zapisal: »To naše prevajanje pa bo po mojem mnenju napotilo tudi naše hrvaške duhovnike, ki se povsod po slovenskih deželah vzdržujejo z branjem maš, a se bodo naučili latinsko pisavo in da bodo naše spise prevedli v svoj jezik in pisavo.« (Humar, 1980: 194)

Trubar je v predgovoru iz Prvega dejla tiga noviga testamnetu tudi zapisal, da ne zna hrvaško ne brati ne pisati. Zato je Trubar za uresničitev svojih načrtov potreboval nekoga, ki bi bil ne samo spreten v pisanju, temveč tudi protestant ali vsaj novoversko usmerjen; razumeti bi moral tudi slovensko, saj si je Trubar želel, da bi hrvaške knjige nastajale kot prevod njegovih slovenskih. Za pomočnika si je izbral Štefana Konzula, ki je takrat prav tako kot Trubar služboval na Nemškem. Tako se je Konzul leta 1557 lotil prevajanje slovenskih knjig v hrvaščino. Trubar se ni čutil dovolj sposobnega, da bi ocenil njegove prevode, zato je Konzula poslal v Ljubljano, da bi tam ocenili in pregledali njegovo delo. V Ljubljani so se vodilni protestantje odločili, da bodo prevode pregledali glagoljaši v Metliki. V tem času je bilo na Slovenskem, zlasti v Beli krajini, precej duhovnikov glagoljašev; večinoma so bili Hrvati, ki so se umaknili pred Turki, in so zato bili primerni oceniti kakovost Konzulovih prevodov. Poleg duhovnikov, pa so komisijo sestavljali še drugi ugledni možje. Komisija je opravila svoje delo in izjavila: »Ugotovili smo, da je ta hrvaški prevod razumljiv in uporaben po vsej Dalmaciji ob Jadranskem morju, enako po Hrvaški, Bosni, Srbiji in v krajih vse do Carigrada. Zato naj se ta prevod tiska tudi v cirilici. S tem se bo, upajmo, širila prava krščanska vera in pravi evangelij po vsej Turčiji, turška srca in čustva bo pridobila za krščansko vero, njih divjanje bo zajezila, uboge krščanske ujetnike bo tolažila in dežela Kristusa se bo sčasoma razširila v Turčijo«. (Humar, 1980: 195)

Rupel ocenjuje mnenje komisije z besedami: »Kar je Trubar pred dvema letoma samo nakazal, je tu jasno povedano: s hrvaško ali srbsko knjigo bi se dali pridobiti južni Slovani in Turki prav do Carigrada za novo vero, torej za krščanstvo, in s tem bi bilo konec turške nevarnosti«. (Rupel, 1962: 104)

Poleg Trubarja pa si je za hrvaški tisk, tokrat s samostojno akcijo, zopet prizadeval Vergerij. Sam je hotel organizirati izdajo hrvaških protestantskih knjig, vendar mu to kljub zvijačam in naporom ni uspelo. Kar pa mu je uspelo, je bila ovadba Trubarja pri vojvodi Krištofu, da so v njegovih knjigah velike zmote, krivoverski in cvinglijanski nauki in da bodo njegove knjige pri Slovencih povzročile več škode kot koristi. To

dejanje je Trubarju povzročilo veliko sitnosti, saj je bil v tistem času v veljavi Krištofov tiskan mandat, ki je z izgonom in zaplembo imetja grozil vsem, ki bi širili zmotne nauke. Vojvoda Krištof je tako ustavil tisk Trubarjevih knjig. Trubar je dobro poznal politične nazore vojvode Krištofa, zato se je tudi dobro zavedal, kako nevarna je lahko zanj takšna ovadba. V iskanju rešitve se je obrnil na barona Ivana Ungnada²², ki je bil po svojih idejah o širjenju protestantizma blizu Trubarju. Trubar je sestavil popis vseh svojih knjig in si priskrbel tudi spričevalo kemptenskega mestnega sveta o svoji pravovernosti ter vse skupaj poslal na ocenjevanje pravovernosti Ferdinandovemu sinu Maksimiljanu na Dunaj. Maksimiljan je v tiste času še veljal za prijatelja protestantizma in zato si je od njega Trubar veliko obetal ter upal, da bo s posvetilom, ki mu ga je namenil v svojem delu Ta drugi dejl tiga noviga testamenta leta 1560, ne le koristil mladi slovenski cerkvi, temveč tudi našel razumevanje in podporo za svoje knjižno podjetje, zlasti pa za izdajo hrvaških knjig. V posvetilu mu sporoča, da se je Štefan Konzul lotil prevajanja njegovih del v jezik, ki je v rabi tja do Carigrada. Nato pravi, da bo Kristus s tem njihovim delom spet razširil in utrdil svoje kraljestvo proti vzhodu ter oslabil in zmanjšal Mohamedovo in Antikristovo cesarstvo; Turki imajo sami prerokbo, da bo njihova država in vera propadli in izginili, krščanska vera pa bo ostala. Ta misel o pokristjanjevanju Turkov s protestantsko knjigo se je od takrat stalno ponavljala v posvetilih in pismih naših reformatorjev. (Rupel, 1962: 109)

6.7. Trubarjeva diplomacija

Kljub svoji starosti je Trubar še vedo aktivno spremljal svetovne in domače dogodke ter čakal na pravi trenutek, da je lahko zopet posegel v tok dogodkov, ki so tako ali drugače vplivali na položaj slovenskega naroda. Takšna priložnost se mu je ponudila, ko je leta 1579 prevzel težko in zahtevno nalogo. Kranjske, štajerske in koroške pridigarje ter šolnike je moral pripraviti, da bi podpisali Formulo concordiae – formulo soglasje.

²² Ivan Ungnad, baron Sovneški, deželni glavar štajerski, glavar in vicedom celjski, veliki župan varaždinski, Ferdinandov svetovalec, lastnik in zakupnik mnogih gosposčin tudi na Slovenskem, se je leta 1555 prostovoljno umaknil v Nemčijo, da bi lahko izpovedoval svojo vero. Postal je svetovalec vojvode Krištofa ter od leta 1558 živel v Urachu. (Rupel, 1962: 106)

Pravoverni luteranci na Nemškem so v tem času, oziroma od leta 1572 pričeli ugotavljati, da se poleg augsburške vere pojavljajo nekatere druge verske ločine, ki so po idejah bolj podobne kalvinizmu, flacianizmu²³ in drugim protestantskim skupnostim. Te nove ločine so zahtevale več demokratičnosti pri vodenju cerkve in družbe, saj je nanje vpliva nov radikalni duh meščanskega razreda, ki je hkrati s porastom svoje gospodarske moči zahteval tudi več pravic v upravljanju cerkve in države. To je pri nemških knezih in luteranski cerkvi povzročilo strah in zmedo. Saški knez August je bil prisiljen ukrepati. Leta 1576 so se na njegovo pobudo sestali vodilni teologi tedanje dobe. Na tem sestanku so najprej dognali, katere so vsem protestantom skupne, trdne in neomajne resnice oziroma načela, nato pa sestavili kritiko vseh tistih, ki se od teh načel umikajo ali se z njimi ne strinjajo. Tako je nastala Formula soglasja. Slovesno jo je leta 1580 v Dresdenu razglasil Avgust Saški, potem ko jo je podpisalo 49 nemških knezov, 35 mest in 8000 predikantov in šolnikov. (Humar, 1980: 544)

Formula concordiae je sestavljena iz dveh delov. Prvi je Epitome, drugi Solida declaratio. Prvi na kratko razloži luteranski nauk (o izvirnem grehu, o svobodni volji, o opravičevanju itd.) ter zavrača nasprotnike v 11 členih. V vsakem členu določa naprej sporno točko, potem vsebuje luteranski nauk, nazadnje zavrnitev nasprotnega. Na koncu v posebnem členu na kratko obračuna z nasprotnimi sektami. Solida declaratio pa obširno razlaga in utemeljuje s primeri iz svetega pisma in drugih virov iste nauke, ki so v prvem delu na kratko predstavljeni. (Rupel, 1952: 65)

Da pa bi bila akcija nemških knezov bolj enotna, so ti menili, da bi bilo dobro, če bi Formulo podpirali tudi protestantski stanovi in predikanti v notranjeavstrijskih deželah, kamor so spadale tudi Kranjska, Štajerska in Koroška. Pristojnosti v teh deželah je imel nadvojvoda Karel, ki pa je bil vnet zagovornik protireformacije. Po določbi državnega zbora pa je imel tudi pravico, da v svoji deželi uvede vero kateri pripada tudi sam – torej krščansko. Nemški knezi so to odločbo spoštovali, vendar pa so vseeno skušali pridobiti

²³ Najradikalnejša teološka smer reformacije. Poimenovana je po protestantskem teologu Matiji Flaciju (M. Vlačić – Ilirik). Ta je šel v boju za čisto Lutrovo izročilo (nauk o grehu, veri in opravičevanju) v ideološko in dogmatično skrajnost in bil zato nenehno v sporu z Malenhtonom in njegovim krogom. (Javornik, 1989: 125)

naklonjenost notranjeavstrijskih dežel. Za posrednika so si izbrali Trubarja, ki je v teh deželah imel največji sloves in s tem največjo avtoriteto. Konec leta 1579 je znani württemberški teolog Andreae, po naročilu vojvode Ludvika, sklical sestanek vodilnih württemberških teologov, kamor je povabil tudi Trubarja. Na tem sestanku so ga prosili, da v svojem imenu pošlje deželnim stanovom notranjeavstrijskih dežel izvod formule, ti pa jo naj dajo v podpis svojim predikantom²⁴ in šolnikom.

Trubar je dokument prevedel in ga poslal v vse tri dežele. Stanovi so bili užaljeni, ker se nemški knezi niso obrnili naje in so mislili, da gre za Trubarjevo zasebno pobudo, zato so podpise odklonili. Trubar pa ni odnehal. Avgusta 1580 si je priskrbel tri izvode tiskane Formule. Dne 1. septembra je napisal tri enaka pisma in vse to izročil sinu Felicijanu z naročilom, naj knjige in pisma odnese v Celovec, Gradec in Ljubljano. Poleg tega se je domislil, da bi dal formulo podpisati samo in predvsem pridigarjem in bi s tem postavil oblast pred izvršilno dejstvo. Vendar tudi Felicijanovo poslanstvo ni prineslo zelenega uspeha. Štajerci in Kranjci so Formulo podpisali, Korošci pa so sporočili, da deželni zbor ne dovoli podpisati. Ker pa so kranjski in štajerski stanovi menili, da je potrebno v skladu z bruškim dogovorom ohraniti enotnost vseh treh dežel, so tudi sami sklenili, da podpisane Formule ne pošljejo na Nemško, dokler se tudi Korošci ne odločijo zanjo.

Trubar je moral poiskati drug način. V njegovo vnovično posredovanje so se vključili pravzaprav vsi pomembnejši protestantje spodnje Avstrije. V zameno za podpis Formule bi slovenske dežele in protestantje teh dežel dobili moralno in mogoče celo politično podporo nemških knezov zoper čedalje bolj nasilno vmešavanje nadvojvode Karla v verske zadeve in zoper rastočo moč protireformacije. To misel so razumeli na Štajerskem in na Kranjskem, Koroška pa se s svojimi ostanki flacianizma še zmeraj upirala. Stvar se je premaknila z mrtve točke šele na državnem zboru, ki se je sestal septembra 1582 v Augsburgu. Na tem zboru so notranjeavstrijski poslanci izročili pritožbe zaradi verskega preganjanja cesarju Rudolfu II. in poslancem protestantskih deželnih stanov. Cesar jih niti ni hotel sprejeti, drugi pa so bili nezaupljivi do njih zaradi nepodpisane Formule. Ti dogodki in vse ostrejši ukrepi nadvojvode Karla proti protestantskim pridigarjem so

²⁴ predik'ant - [lat.], protestantski pridigar.

končno pripravili tudi koroške deželne stanove, da so pristali na podpis. (Humar, 1980: 545)

Tako obsega izdaja *Formule concordiae* 114 podpisov iz Štajerske, 30 podpisov iz Kranjske in 86 podpisov iz Koroške. Podpisan je tudi Primož Trubar, vendar njegov podpis ne sodi v okrilje nobene slovenskih dežel, ampak v superintendenco Tubingen. (Javoršek, 1986: 221)

Formulo je Rupel označil za izrodek prvotnih reformacijskih načel, ker je bila tog in strog zakonik, namenjen za prisilno sredstvo zoper vsakršno svobodnejše versko prepričanje. Zaradi svoje brezobzirne doslednosti do Lutrovih naukov je povzročila hude polemike. Ponekod so se ji luteranci samo upirali, na Danskem so jo celo prepovedali. Rupel ocenjuje, da bi Formuli Trubar v mlajših letih sigurno nasprotoval, vendar je sedaj v njenem podpisu videl sredstvo s katerim bi se na Slovenskem ohranila enotnost in videl je orodje za zaščito pred napredujočo protireformacijo ter zaščito za njegovo življenjsko delo. (Rupel, 1962: 214)

Trubar se je zavedal, da bo Formula vkovala Lutrovo kritiko katoliških dogem v nova trdna in nespremenljiva načela – v nove dogme. Za podprtje Formule se je odločil kot daljnovidni politik in Lutrove nauke je podprl zato, ker je v tistem trenutku v tem videl najboljšo rešitev. Pred očmi je imel korist, ki bi jo podpis prinesel slovenskemu narodu in slovenski cerkvi. Formula je v Nemčiji utrdila absolutistično vladavino deželnih knezov, v Notranji Avstriji pa je pomenila slabitev moči katoliškega vladarja in utrjevanje enotne fronte vseh protikatoliških in reformacijskih sil, obenem pa je bil pogoj, brez katerega nemški knezi ne bi ščitili ne podpirali protestantskega gibanja na Slovenskem. Trubar je torej imel dovolj razlogov, da je to akcijo podprl, posebno v času, ko se je na Slovenskem krepila protireformacija. (Humar, 1980: 546)

7. DOSEŽKI PRIMOŽA TRUBARJA PRI KONSTITUINIRANJU SLOVENSKEGA NARODA

Slovenci so tudi v času reformacije, kot tudi kasneje, bili v dokaj zapletenem položaju. Živel so v drugi državi, plemstvo in ostalo oblast je bila tuje narodnosti in z juga jim je pretila nenehna turška nevarnost. In v tem času se pojavil Primož Trubar, ki je dojel pomen novega duhovnega gibanja in znal slovenski protestantizem prilagoditi tem razmeram. V novem verskem gibanju je videl rešitve za svojo domovino in je zato dodobra izkoristil njegove iznajdbe.

Trubarja lahko nedvomno označimo kot političnega misleca, saj je dodobra znal oceniti položaj Slovencev in nato na podlagi te ocene pripraviti ter implementirati svoj nacionalni program.

Trubarjeva politična misel se prvič pokaže z izdajo prve slovenske knjige, ki je vsebovala izredno sugestivno moč. Trubar je s to knjigo dal Slovincem v prvi vrsti jezik, ki se je dal pisati. Jezik kot tak utemeljuje narod in s tem so Slovenci postali politična entiteta. Knjige ni namenil Kranjcem, Dolenjcem ali Štajercem, temveč vsem Slovincem. S tem je dal knjigi prosto pot, da sama pokaže kje so njene meje in tako poveže Slovence, ki se v tistem času še niso dodobra zavedali svoje identitete. Slovincem je Trubar dal duhovno svobodo, saj jih je naučil razmišljati. Ko je knjigo približal navadnemu človeku, si je ta lahko odslej sam bral in razlagal verske nauke. Poleg katekizma je Trubar izdal tudi abecednik, da se je lahko slovensko ljudstvo učilo brati. Trubar je torej že s prvo slovensko knjigo začrtal svojo reformacijsko pot.

Poleg tega, da je s prvo knjigo spodbudil ljudi k branju in razmišljanju, je rešitev slovenskega naroda videl v njegovi izobrazbi. Svojo politično misel je drugič pokazal, ko je v Cerkovni ordnini izrazil revolucionarno zahtevo po ustanovitvi osnovne šole na slovenskih tleh. Njegova misel je bila revolucionarna zato, ker je zahteval, da se v teh šolah šolajo vsi ne glede na spol, stan ali narodno pripadnost. S tem je poskrbel za

kulturni napredek in razbil mit o fatalizmu. Vsakdo lahko postane v življenju tisto kar hoče, oblast ali pa verniki sami pa morajo poskrbeti za dobre šole in učitelje.

Trubar je vedel, da si bo slovenski narod sam težko izboril versko svobodo znotraj nemškega cesarstva, zato je rešitev slovenskega problema videl v duhovni združitvi z južnimi sosedi, ki so bili v podobnem položaju kot Slovenci. Trubar je videl to medsebojno podobnost in je zato tudi aktivno sodeloval pri izdajanju hrvaških knjig, ki so bile v glavnem prevodi njegovih knjig ter posledično tudi njegovih idej. Tudi na tem mestu lahko torej govorimo o Trubarjevi politični misli. Skratka vse njegovo delovanje je bilo izdano z namenom, da izboljša pogoje slovenskemu narodu. Res je, da je Trubar obsodil kmečke upore, vendar ne iz istega razloga kot Luter. Luter se je postavil na stran plemstva, ki je od reformacije imelo tudi največ koristi. Trubar pa je obsodil kmečke upore zato, ker je poznal evropski politični prostor in je torej dobro vedel, da lahko slovenskemu ljudstvu uspe le z enotnim političnim nastopom. Bil je dovolj daljnoviden politik, da se ni ukvarjal z drobnimi stvarmi, temveč je gledal v prihodnost. Ta njegova velikopoteznost, mu je marsikdaj povzročala težave tako doma kot v tujini. Kot se je kasneje izkazalo je imel prav. Vsekakor se je Trubar čutil poklicanega za duhovnega vodjo slovenskega naroda, zato je potem, ko je bil pregnan iz domovine, nenehno ostajal v pisemskih stikih z Ljubljano. Veliko predgovorov v njegovih knjigah zveni kot politične poslanice, oziroma navodila protestantom na Slovenskem kako in kaj delati. Kljub temu, da v srcu ni bil nikoli vnet luteranec, temveč mu je bila vseskozi bližja švicarska reformacija, je prepričal vodilne slovenske protestante, da so podpisali znamenito Formulo concordiae. To je zopet storil z razlogom, da bi slovenski protestantje ostali enotni, kajti v enotnosti je Trubar videl enega izmed pomembnih temeljev za konstituiranje slovenskega naroda.

»V dobi absolutizma in fevdalizma je bil Primož Trubar demokrat in demokratično je bilo njegovo delo od začetka do konca.« (Etbin, 1908: 9)

8. LITERATURA

- Ciperle, Jože (1996): Nov položaj šole in pouka na Slovenskem v 16. stoletju. V: Jakopin, Kerševan, Pogačnik, (ur.): III. Trubarjev zbornik: Reformacija na Slovenskem ob štiristoletnici smrti Primoža Trubarja. Slovenska matica: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar, Ljubljana, str. 139-147.
- Čepič, Zdenko(1979): Zgodovina Slovencev. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Dolinar, Ksenija, Seta Knop (1994): Leksikon Cankarjeve založbe, 3. izdaja. Cankarjeva založba, Ljubljana
- Humar, Jožko (1980): Primož Trubar rodoljub ilirski. Lipa in Založništvo tržaškega tiska, Koper.
- Javornik, Marjan, Dušan Voglar, Alenka Dermastia, Rajko Pavlovec, Blaž Resman, Janez Stergar, Zdravko Mlinar, Peter Weiss, Tone Wraber (1987 - 2002): Enciklopedija Slovenije, 1. natis. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Javoršek, Jože (1986): Primož Trubar. Partizanska knjiga, Ljubljana.
- Kidrič, France (1951): Primož Trubar. Slovenski knjižni zavod, Ljubljana.
- Kristan, Etbin (1908): Primož Trubar in slovensko ljudstvo. Jugoslovanske tiskarne, Ljubljana.
- Kuzmič, Nataša (1997): Vpliv protestantizma na razvoj slovenske kulture, diplomska naloga. FDV, Ljubljana.

- Lukšič I., Pikalo (1999): »Boj za sredino«. Teorija in praksa, 36, 1, str. 112-128.
- Makarovič, Jan (1996): Evropske korenine slovenske ustvarjalnosti. Založba Obzorja, Maribor.
- Rajhman, Jože (1977): Prva slovenska knjiga. Partizanska knjiga, Ljubljana
- Rajšp, Vinko (1986): Družbeni nazori slovenskih protestantov v luči Trubarjeve slovenske Cerkovne ordninge. Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije. SAZU, Ljubljana, str. 28.
- Rajšp, Vincenc (1996): Družbeni nazori slovenskih reformatorjev. V: Jakopin, Kerševan, Pogačnik, (ur.): III. Trubarjev zbornik: Reformacija na Slovenskem ob štiristoletnici smrti Primoža Trubarja. Slovenska matica: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar, Ljubljana, str. 93-100.
- Rotar, Janez (1988): Trubar in južni Slovani. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Rotterdamski, Erazem (1991, 1509): Hvalnica Norosti. Založništvo slovenske knjige, Ljubljana.
- Prunk, Janko (1998): Kratka zgodovina Slovencev. Založba Grad, Ljubljana.
- Rupel, Mirko (1952): Primož Trubar in Formula concordiae. V: Rupel, Mirko (ur.): Drugi Trubarjev zbornik ob štiristoletnici slovenske knjige. Slovenska matica, Ljubljana, str. 65-112.
- Rupel, Mirko (1962): Primož Trubar življenje in delo. Mladinska knjiga, Ljubljana.

- Šega, Drago (1975): Med biblijo in Cerkovno ordningo. V: Trubar, Primož: Slovenska cerkovna ordninga. Mladinska knjiga, Ljubljana, str. 113-137.
- Verbinc, France (1971): Slovar tujk. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Trubar, Primož (1975, 1564): Slovenska cerkovna ordninga. Mladinska knjiga Ljubljana.
- Trubar, Primož (1996, 1575): Catehismus s dveima islagama. Državna založba Slovenija, Ljubljana.
- Trubar, Primož (2002): Zbrana dela Primoža Trubarja. Založba Rokus, Ljubljana.
- Tručl, Tinka (1994): Protestantizem, diplomsko delo. FDV, Ljubljana.
- Tüchle, Hermann, C. A. Bauman, Jacques Le Braun (1994): Zgodovina cerkve 3. Založba Družina, Ljubljana.
- Zihlerl, Boris (1952): Družbeno-politični temelji reformacijskega gibanja na Slovenskem. V: Rupel, Mirko (ur.): Drugi Trubarjev zbornik ob štiristoletnici slovenske knjige. Slovenska matica, Ljubljana, str. 7-14.
- Internet 1 : Wikipedia - The free encyclopedia
http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page